

letnik XII
številka

2

**jezik
in
slovstvo**

1967

Jezik in slovstvo

Letnik XII. številka 2

Ljubljana, februar 1967

Časopis izhaja od januarja do decembra (osem številk)
Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani
Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12
Uredniški odbor: Franc Zadravec, Janez Sivec
Tehnični urednik: Ivo Graul
Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju
Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka

N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina druge številke

Razprave in članki

- Anton Slodnjak O dramatičnem razvoju naše romantike 33
Anton Bajec Jezik v Župančičevi prevodni prozi 42
Jože Pogačnik O stilni podobi slovenskega slovstva v obdobju reformacije 52

Zapiski, ocene in poročila

- L. Legiša Martin Jevnikar: Veronica di Desenice nella letteratura slovena 57
Andrijan Lah Nekaj pripomb k Svetovni književnosti I in II 58
Franc Zadravec Mitja Mejak, Književna kronika 60
Stane Grebenc Bibliografski dodatki k Prešernovemu Zbranemu delu I in II (1965, 1966) 63
Stanko Škerlj Ob »odgovoru« prof. Jurančiča 64

Vprašali ste

- Janez Svovljšak Ali sta besedi območje in področje res sinonima? 66
Stane Suhadolnik Območje - področje 66
Janez Svovljšak O podnapisih in še o čem 68
Tomo Korošec O kolutu, menjavanju, podnapisih, podnaslavljanju 68

Gradivo

- Popravek in pojasnilo 2/3
V oceno smo prejeli 2/3

Kronika

- Borut Stražar Jezikovna in estetska vzgoja se začne pri cicibanu 2/4
Jolka Milič Jezikovne dileme 2/4

7001

Anton Slodnjak

O DRAMATIČNEM RAZVOJU NAŠE ROMANTIKE

Čeprav je z razsvetljenstvom naše slovstvo prvič po reformaciji ujelo korak s srednje- in vzhodnoevropskim kulturnim razvojem, je vendar moralo pustiti ob strani marsikatero zvrst in premnoge motive, ki so bili v drugih literaturah ustvarjeni in uporabljeni že v drugi polovici 18. stoletja, pri nas pa so zahtevali takšne ali drugačne uresničitve še skozi ves prihodnji vek. Zato je morala tudi naša romantika doživljati svojstvene peripetije in porajati drugačne sadove kakor njene sestre v drugih deželah, dasi je imela seveda isti osnovni življenjski in ustvarjalni impetus: subjektivizem in nacionalizem.

Obenem so delovale na svojstveni razvoj naše romantike osebne energije, ki se morebiti v nobeni dobi naše kulturne zgodovine niso tako razvnele in raznihale kakor v tej. To pa je seveda bilo naravno, saj so se v tej dobi morali streti pogledi in predsodki države in cerkve, da slovenski jezik zaradi maloštevilnosti in gospodarske ter politične malopomembnosti tistih, ki jim je bil materinščina, ni niti zmožen niti vreden podobne slovstvene in obče kulturne povzdige kakor drugi govori. Zato so morali romantiki obravnavati tudi jezikovna in pravopisna vprašanja, posebno ker razsvetlenci kljub velikim naporom niso ustvarili kolikor toliko enotne slovnice in ustreznega slovarja knjižnega jezika. Kljub temu ni bilo nujno, da je dobila prva faza naše romantike tako izrazito filološko podobo in vsebino. Vodnikovi, Primčevi, Jarnikovi, Modrinjakovi in Schneiderjevi verzi in prozni stavki pričajo, da bi ob razumnem in obzirnem uredniškem vodstvu lahko izhajali vsaj od 1809 ali 1814 slovenski pesniški almanahi z dovolj poetično in zanimivo vsebino in da morebiti ne bi bili potrebni tako veliki jezikoslovni podvigi in boji, kakor so sledili, da bi se izoblikoval čist, bogat in priznan knjižni jezik. Toda namesto tega je prvi val naših romantikov moral potrošiti skoraj vso svojo duhovno moč za reševanje drugotnih, pravopisnih in slovniških problemov. To pa je v veliki meri zakrivil Jernej Kopitar, glavni filološki protiigralec pesniško ustvarjalni skupini na pozorišču slovenskega slovstva v prvih desetletjih 19. stoletja. Ta nenavadni človek, ki ga je vodila nepremagljiva volja po uveljavljanju ter je bil bolj filološko kakor umetniško nadarjen in izobražen, dasi je imel tudi mnoge lastnosti in vednosti literarnega teoretika in praktika, je utemeljil namesto slovenskega romantičnega pesništva — slovensko jezikoslovje.

Bil je gotovo najbolj protislovna osebnost v dogajanju, ki ga lahko označimo: drama slovenskega slovstva. Ker pa je bil še bolj ponosno odkritosrčen kakor ambiciozen, se je v pismih in polemikah brez sramu razkrival, tako da ga lahko spregledamo, kolikor je to pri ljudeh mogoče, — do dna. Kar se tiče njegovega življenja za slovstvo oziroma z njim, ki nas tu najbolj zanima, je priznaval, da pesništvo oziroma njegovo lepoto bolj čuti, kakor jo ume »anatomizirati«, tj. kritično razčlenjati in ocenjevati. In zares razodeva v slogu svoje korespondence in znanstvene kritike ter polemike umetniške prvine, ki dajejo njegovim napadom, obrambam, dokazom in protestom močen subjektivni žar. Neposredne estetske vrednote pa je ustvaril z nemškimi prevodi Vukovih srbskih narodnih pesmi.

Kopitar pa je imel kljub lastni sodbi, da nima kritičnega daru, dovolj prirojenega in privzgojenega okusa, da bi bil mogel voditi romantično slovstveno gibanje. O poskusih našega posvetnega pesništva za razsvetljenstva ni imel lepe besede. Sodil je, da bi bil boljši molk kakor verzi v treh zvezkih Pisanic. Le Vodnikove pesmi v Pratikih in v Pesmih za pokušino je cenil nekoliko bolj, Županova Micka in Matiček pa sta mu bila edina primera naše proze, vredna omembe. Tudi o naši ljudski pesmi ni vedel povedati mnogo dobrega, celo balado o Pegamu in Lambergerju je imel za cerkovniško skrupcalo. V poskočnicah je videl deloma ostanke starih pozabljenih oziroma prepovedanih spevov, deloma produkt najnovejšega »godčevskega« improviziranja. Njegova splošna slovstvena izobrazba pa ni bila mnogo manjša kakor Čopova in Prešernova. Klasično slovstvo je dodobra poznal. Sprva je sploh želel biti profesor grščine. Večkrat je zapisal, da je Danteja, Boccaccia, Petrarca, Ariosta, Tassa in Metastasia ponovno prebral in dobro razumel (»mehr als einmal gelesen und wohl verstanden«). V sodobnem nemškem slovstvu je zelo cenil Lessinga, a najbolj ljubil Goetheja. Ko nekoč zaradi neke kožne bolezni ni mogel hoditi v službo, je prebral vsa njegovega dela. Ob izidu prvega dela Goethejeve avtobiografije »Aus meinem Leben« (Dichtung und Wahrheit) 1811 je pomiloval prijatelja Jakoba Zupana, da ne more brati tega prekrasnega dela, ter mu je kratko, a bistro očrtal njegovo vsebino. Tudi Jeana Paula je cenil, Grillparzerja pa ni maral. »Mistike«, kakor je imenoval romantike z verskimi motivi in idejami, je smešil, ker je gojil »zdravo sokratično filozofijo,« kolikor ne bi zadevala državnih interesov, ter je odklanjal tako Chateaubrianda kakor Friedricha Schlegla in njegove posnemovalce. Čeprav je Kopitar poznal evropska slovstva in videl v njihovih delih pglavitna sredstva za omiko jezikov in narodov, je sam hotel ustvarjati šele prve pogoje za razcvet mnogonarečnega slovanskega slovstva, iz katerega naj bi se kdaj šele razvilo enotno slovansko slovstvo. Bil je namreč žrtev terminološke zmede v tedanjem filološkem in političnem pismenstvu, ko so še vedno pisali o enem slovanskem jeziku in slovstvu, dasi so se že vsa tako imenovana narečja izoblikovala vsaj v zarodke knjižnih jezikov ter so se konstituirali tudi skoraj vsi današnji slovanski narodi. Ker pa je prav on to stopnjo razvoja med prvimi spoznal, jo je poskušal istočasno ovreči in priznati. V ta namen si je zamislil nujnost enotnega pravopisa vsaj za vse tiste slovanske narode, ki so pisali z latinico, ter priznanje individualnega slovstvenega življenja v vseh posameznih narečjih, med katerimi bi po njegovem pričanju nazadnje zmagalo tisto, ki bi imelo najlepše umetniške sadove.

In enotni »latinski« pravopis za vse »katoliške« Slovane, ki bi mu ustrezal podoben »cirilski« za »pravoslavne« Slovane, je bil odslej pglavitna fiksna ideja genialnega, a trmoglavega in brezobzirnega Kopitarja, ki je zaradi nje mogel

brezmejno ljubiti in sovražiti. Ker je pričakoval, da ga bo »oče slavistike«, veliki češki jezikoslovec Jozef Dobrovský, podprl pri iskanju in oblikovanju idealnega slovanskega pravopisa, se mu je tako rekoč popolnoma izročil, zlasti ker je tudi globoko razumel in iskreno cenil njegova velika znanstvena spoznanja. Z nepojmljivo, več kakor očetovsko ljubeznijo pa je tudi vzljubil na pol hromega srbskega begunca Vuka Stefanovića Karadžića, ker se je ogrel za podobno reformo srbskega cirilskega pravopisa in sprejemal njegove znanstvene nasvete.

Čisto drugače pa je ravnal s tistimi rojaki, ki so razodevali poleg filoloških prizadevanj tudi pesniške in sploh leposlovne težnje. Prijatelj in Kidrič sta izčrpno prikazala, kako krivičen je Kopitar mogel biti Valentinu Vodniku, katerega je prav po babje opravljaj, tožaril in celo smešil v pismih Dobrovskemu. Z nenehnimi neposrednimi napadi in posrednimi obrekovanji, obtožbami in grožnjami pa je naravnost pospešil prezgodnji duhovni zaton prvega izpričanega slovenskega wertherjanca, nemirnega Janeza Primca, ki res ni bil posebno trden v slovenski slovnici, vendar je bil bolj žrtev svojega popuščanja germanizirani slovenščini vzhodnoštajerske dijaške mladine in duhovščine kakor resničnega neznanja osrednjega kmečkega slovenskega govora, ki je bil Kopitarju merilo jezikoslovne pravilnosti. Tako pa je imel šmarski kaplan, janzenist dr. Jakob Zupan, ki ga je Kopitar izbral za izvršitelja smrtne obsodbe nad duševno preobčutljivim graškim profesorjem slovenskega jezika, lahko in na videz zaslužno delo. Podrobno naštevanje slovniških napak v Primčevih Nemško-slovenskih branjih (1813) je Zupan še zabelil z besedami: »Če bi ocenjevalec hotel biti natančen, bi morala biti ocena še enkrat večja kakor knjiga. Posebno sintaksa in besedni red sta popolnoma nemškujoča in zoprna slovenskemu ušesu.« Nagajivost življenja in usode sta hoteli, da je prav Zupan zadal prvi udarec metelčici, tej edini kolikor toliko uspeli uresničitvi Kopitarjeve pravopisne fiksne ideje. Kopitar je to glosiral 1835 v malo znanem pismu Metelku z okrutnimi in vendar sočutnimi besedami, češ naš ubogi Zupan je v bistvu »zelo požrešna in samoljubna zverina, ki se baha celo pred mojimi prijatelji, da je prvi zamajal Vas in mene.«¹ Kljub temu ga je bil pripravljen pomilovati, četudi ga ne bi mogel opravičiti. »Naj bi mu našli kak skromen kanonikat, da bi mogel živeti, pa bo vse dobro.« Take sodbe o nekdanjem učencu in poznejšem odpadniku Zupanu je bil Kopitar zmožen pač predvsem, ker ga s kranjskimi janzenisti niso vezali samo pogledi na knjižni jezik in naloge domačega pismenstva, temveč tudi sorodnost odgovorov na aktualna vprašanja nraavnega, političnega in narodnega življenja. Kolikor bolj ga je ogrožala notranja in zunanja neurejenost lastne čustvene, zlasti ljubezenske narave, toliko bolj je pritrkaval janzenističnim tožbam nad škodljivostjo ali vsaj nepotrebnostjo ljubezenske pesmi, čeprav je utegnil biti v korespondenci in najbrž tudi v vsakdanjem življenju hudo dvoumen in celo nespodoben. V janzenistični duhovščini, ki je bila sorazmerno najbolj izobrazena plast slovenskega ljudstva, pa je videl tisto duhovno moč, ki bi mogla ne samo najuspešneje krotiti in urejati nagonске hudodelske in revolucionarne vzbuhe v ljudstvu, temveč je bila tudi edina zmožna uresničiti njegove jezikovne in slovstvene načrte.

Potemtakem je bilo naravno, da je označil že 1813 janzenista Matevža Ravnikarja, profesorja ljubljanskega liceja in bogoslovja, »desete šole cesarsk kraljevskega vučenika«, v pismu nedelavnemu Zupanu kot »spes mea«, saj se je energični Vačan odločil že 1809, da bo deloval po Kopitarjevem slovstvenem

¹ Pismo je izšlo 1909 v Jagičevem »Archivu für slavische Philologie«, str. 468—470.

načrtu, razglašenem v slovnici. Iz hebrejskega izvirnika je prevedel pet Mojze-sovih knjig, ki pa so ostale v rokopisu. Pač pa je izdal dve nabožno-poučni knjigi: pomnoženo in prirejeno XII. izdajo Gollmayerjevega prevoda Mésenguyjevega molitvenika Sv. maša in lastni prevod nemške vzgojne knjižice Perpomočik Boga prav spoznati in častiti. Obe deli sta izšli 1813 in Primčev ocenjevalec, ki sta ga »globoko presenetili«, ju je označil kot »edina poznana spisa, ki sta napisana v pristnem slovenskem jeziku (dialektu)«. Iz bibliofilskega izvoda Sv. Maše, ki ga je Ravnikar s posvetilom podaril Kopitarju, slutimo vnemo in vdanost odločnega in zvestega sodelavca. O tem priča tudi Predgovor, v katerem prireditelj po kratkem uvodu razpravlja o vsebini in zlasti o jezikovni podobi knjige ter poudarja, da je spisana v slovenščini, »kakor se res govori med nami«, ker je »očejena« od »nemških in drugih tujih besedi«. Nato priporoča deležniške in prislovne zveze (-vši, -ši, neprenehoma, nevedoma, nehotoma), češ da se z njimi »slovenska beseda grozno lepo skrajša«. Slednjič pojasni pomen naglasnih znamenj, s katerimi je opremil besedilo.

Ta Predgovor je toliko zanimivejši, ker priča, da je Ravnikar izdelal teoretične in praktične temelje reforme našega slovstvenega pisanja že pred splošno znanim uvodom v I. del Zgodb svetega pisma za mlade ljudi (1815). Vnovič jih je prikazal samo obširneje in poljudneje, prav za umevanje šolske mladine, tako da je ta spis pravi začetek našega poučnega, ne verskega ali šolsko poučnega pismenstva za mladino. Pri deležniškem in prislovnem krajšanju stavkov se je omejil na tvorne deležnike preteklega časa dovršnih glagolov. Pri tem se je skliceval na nekdanjo rabo teh oblik v kranjščini ter stari cerkveni slovanščini, na današnje slovanske govore in knjižne jezike »kmalu onkraj Štajerskega« in na obnovljeno rabo v koroškem in štajerskem najnovejšem pisanju. Zaključnemu, tretjemu delu Zgodb pa je Ravnikar 1817 dodal poglavje o zgodovini krščanstva na Slovenskem ter se najbrž prvi med našimi nabožnimi pisatelji dotaknil Cirilovega in Metodovega apostolstva. Pri tem je odločno poudaril prednost Cirilovega črkopisa, češ da je dajal »vsakemu slovenskemu glasu svojo lastno črko, »ino, kar to tiče, Nemci, Latinci, Francozi, vsi narodi naj se gredo skriti proti njemu«. Nazadnje je opozoril, da se na Dunaju po Cirilovem zgledu že delajo nove latinske črke za naše glasove, ki doslej niso imeli enotnih znamenj. Leto dni poprej pa je Ravnikar priredil v smislu Kopitarjeve jezikovne reforme tudi dvojezično ljudskošolsko čitanko: Male povesti za šole na kmetih. Obenem si je prizadeval za ustanovitev ljubljanske stolice za slovenski jezik (1815), za popolne slovenske ljudske in nadaljevalne šole, za dobre učbenike. L. 1820 je na Dunaju s Kopitarjem in Dobrovskim celo razpravljal o dokončni podobi novih črk.

Čim bolj pa so kranjski janzenisti in Kopitarjevi duhovniški zavezniki na Koroškem in Štajerskem sodelovali z mogočnim dunajskim cenzorjem in skriptorjem, tem bolj so prihajali v stisko zarodki samostojnega, v nekaterih primerih že romantičnega ali vsaj predromantičnega slovstva. Tako je doživljala kranjska ali osrednja — Vodnikova, po Zoisu oplemenitena ljudskovzgojna, komaj rahlo subjektivizirana leposlovna smer po obnovitvi avstrijske oblasti (1814) čedalje hujše nasprotovanje janzenistične duhovščine in metternichovskega uradništva. Tudi folklorni ali primitivni realizem vzhodnega Štajerca Leopolda Volkmerja ter zarodki revolucionarno-politične popevke in predromantične čustvenosti pri Koroških Matiji Schneiderju, Urbanu Jarniku in Slovenjegoričanu Štefanu Modrinjaku začno naglo zamirati pred navalom nabožnega, slovničarskega in gospodarsko poučnega pismenstva. Volkmer se je v Pesmi od lipe in zlasti v

Slovesu od mojega hrasta nazadnje iztrgal trivialnemu basnopisju ter banalni prleški vsakdanjosti ter se tesno približal meji, ki loči lepoto od nelepote, poezijo od nepoezije. Sklepna kitica njegovega Slovesa od mogočnega hrasta, ki so ga posekali hudobni ljudje, budi misel, da bi celotna pesnitev lahko bila tudi podoba Napoleonovega padca. Zložena »na dan sv. Gerce« (17. marca) 1813 bi mogla zlasti s poslednjo kitico kazati na posledice Napoleonovega poraza na Ruskem.¹ A že 1811 se je še bliže k poeziji ali vsaj leposlovju primaknil Modrinjak z Molitvijo na božico Slovenko, ki je goreč prerodni in družbeni ditiramb, naslovljen Paladi Ateni, naj prosvetli in osvobodi Slovence in druge Slovane. S tem je ustvaril izvirno dopolnilo Vodnikovih Iliriji oživiljeni in Jarnikovi budnici Na Slovence, ki sta tisto leto (1811) izšli v knjigi (Pismenost za prve šole) oziroma v časopisu (Carinthia) ter sta pričali z Molitvijo, ki pa se je širila le rokopisno, o nenavadno radikalnem narodnem mišljenju dela našega duhovskega izobraženstva. Modrinjak je obsodil leto dni poprej v prigodnici Amico Zwetkoni (Priatelju Cvetku) z ljudsko nazornimi in drastičnimi verzi² narodno odpadništvo. V ljubezenskih poslanicah in prigodnicah je že razkrival subjektivne želje, užitke in proteste, medtem ko je prikazoval v »tožbah« in »popevkah«, s katerimi je nadaljeval Volkmerjeve »pesmi«, vzhodnoštajersko kmečko življenje in trpljenje.

Kopitar pa je pomagal duševni boleznj odstraniti z graške slovenske stolice Primca, ki je zlagal verze in pripravljaj antologijo slovenskega posvetnega pesništva ter bi bil utegnij postati poglaviti glasnik leposlovja na Štajerskem. Na podoben način je preprečil imenovanje pesnika Valentina Vodnika za ljubljanskega licejskega profesorja slovenskega jezika. V ospredje slovstvene dejavnosti je postavil s pomočjo Metternichovih organov in zaveznikov med duhovščino svoje učence ter jim odredil pravopisni, slovarski in nabožno-poučni delokrog. Na Kranjskem je ustoličil z Ravnikarjevo pomočjo kaplana Metelka kot svojega namestnika, na vzhodnem Štajerskem je dal ključje slovstvenega kraljestva drugemu kaplanu, Radgončanu Petru Dajnkju, medtem ko je koroški duhovnik Urban Jarnik sam začel opuščati poezijo in gojiti filologijo ter zgodovino.

S tem je Kopitar pretrgal komaj zaživelo slovensko leposlovno sporočilo ter vsilil rojakom obdobje pravopisno-reformnih poskusov in bojov, s čimer je potisnil naše slovstveno življenje na stopnjo dogajanja v srbskem jezikovnem in kulturnem območju. Jezik srbskega naroda in njegova politična zgodovina

¹ Kitica slove: »Priateljnik! Zdaj od tebe slovo / z zahvalnim srcem vzemem; / no pesem tebi spojeno / med ljudi v svet poženem, / znabiti de Napoleon / v njo vtekne svoje oči: / Tak konec ma, bo zdehnil on, / ker vupa svoji moči.« A. Murko je 1836 dal natisniti — najbrž zaradi cenzure zahteve — namesto besede Napoleon le veliko začetnico N in štiri zvezdice. Jožef Pajek, avtor spisa: Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric (Popotnik 1885 in ponatis v posebni knjižici), poroča, da se »po pričevanju Matjašičevem svoje dni ova elegija ni smela natisniti zavoljo — Napoleona«. Drugače sta glosirala Napoleonov poraz na Ruskem Matija Schneider in Urban Jarnik, kakor je poročal Primic Jakobu Zupanu 11. februarja 1813, mesec dni preden je Volkmer napisal Slovo od mojega hrasta. Schneider je pisal Urbanu Jarniku v začetku 1813 o Napoleonovem porazu v Rusiji takole: Vpijanilo me je veselje iz moškega in srečnega boja Moskovitarjev, v novicah brano. Silni sever vzdignil se je čez zahodnika, v strašno lovo (past) padel petan, serditega kozaka morijočo koso čuti, svega zaslužnega kata, jezer po jezer žere černi brezen; vonder razjezan za novi boj novo orudje kova, pa daj mili Pan Bog, da ga budo slavni bojaki slavnega rodu vkrotili, stréšili, zmordili in navučili sulice v lemeže i čertave prekovati, da bude s Slovencom mirno mislil, na svojom polju kmetoval, se pod jasnim nebom, pod lipo v gmajtnom i enkrat na nebi v svetom raji veselil. Teda slovela bude slava.« / Jarnik pa je mislil in izrazil o istem zgodovinskem dogodku tole: »Sever tuli, jug se vstraši, i bahač (petelinski gonjač), vbeži. Vsa vojska razdroblena, vjeta pokuša sladkost podnébniga séverniga, i uči, se v mrazu, v trepetanju, v posneženih vlastih ceséto i sedmo zapoved. — Večer pokaže, kakov je den bil, pravijo naši pridni severni Slovani; delo naroslavnejše bode se od njih dovérsilo; vsaki začetek je pri njih z Bogom, ravnomerno i konec. Hvala, slava i čast se Bogu prinaša, ki delo pravično venčá. Prim. Vatroslav Jagić, Iztočniki II, str. 293.

² Erjav kakti Judeš bodil / Naj te pes za plotom je! / Med Slovence naj ne hodi, / ki je prav Slovenec ne!

sta živo zanimala nekdanjega Zoisovega učenca in tajnika, živečega na cesarskem Dunaju, kjer so mrzlično iskali politične ukrepe in krilatice, s katerimi bi ubranili širjenje napoleonske politične moči v Podonavje ter potisnili francosko oblast iz notranjeavstrijskih, primorskih in dalmatinskih pokrajin; obenem so hoteli zagraditi vdor ruskemu pravoslavju v vzhodne avstrijske dežele ter pritegniti prebujajočo se Srbijo v habsburško državno območje. Čeprav se je Kopitar naglo razvijal iz bojevitega in prenapetega avstroslavista, ki je sicer za trenutek mogel zdvomiti o prihodnosti Avstrije, a kateremu je bilo slovanstvo najtrdnjša postavka znanstvenih in v nekem smislu tudi življenjskih načrtov, v zvestega služabnika nedotakljive in vsemogoče avstrijske države, je vendar doživljal trenutke, v katerih je sanjaril o obnovi srbskega carstva Dušana Silnega (1331—1355).

Če poskušamo ugotoviti svetovnonazorske prvine Kopitarjeve osebnosti, ki so delovale že na besedilo njegove slovnice, potem se nam razkrijejo kot dokaj samostojno razglabljanje Zoisovega, Schlözerjevega, Adelungovega in Herderjevega, deloma tudi Lessingovega učenca, ki hoče najprej kritično pretesti domače izročilo, nato pa delovati za tesnejšo naslonitev slovenstva in slovanstva (zlasti katoliškega) na tisto obliko evropske kulture in civilizacije, ki je po njegovem prepričanju živela in delovala v avstrijskem političnem in kulturnem območju. Posebno na začetku znanstvene in publicistične dejavnosti je romantično lahkoverno pričakoval, da se bo avstrijska država razvijala organsko, to je izključno ali vsaj predvsem v skladu s številčno in genetično močjo posameznih ljudstev, v zvezo narodov v malem, v kateri bodo dobili Slovani zaradi svoje večine — nekoč državno vodstvo v roke. Na ta način pa bo ta nova Avstrija še bolj privlačna za Slovane, ki žive zunaj njenih meja. Že doslej so pokazale posledice avstrijskih stoletnih bojov s Turki (po Kopitarjevem prepričanju), da je habsburška državna tvorba ne samo posebno primerna, temveč naravnost poklicana, da deluje osvobajajoče in prosvetljuječe med slovanskimi in neslovanskimi ljudstvi na Balkanu.

Zato se je Kopitar odločil, da bo ta ljudstva prikazoval kot znanstvenik in publicist avstrijski politični in kulturni vrhnji plasti. Pričel je v dunajskih romantičnih časopisih, kot so bili *Annalen für die Literatur und Kunst*, *Vaterländische Blätter*, *Wiener allgemeine Literaturzeitung* idr., prikazovati in ocenjevati njihove jezike in ljudsko pesništvo, ki so bili skoraj edino njih kulturno imetje. To pa je bilo po tedanjem splošnem prepričanju vendarle dovolj tehtno, da jih je vsaj potencialno delalo ravnopravno z drugimi razvitejšimi in kulturno bogatejšimi narodi. Kot jezikoslovec in publicist je utemeljeval in zahteval, da se prizna ravnopravnost vsem avstrijskim, tudi nenemškim prebivalcem. S temperamentnimi, vendar stvarnimi članki in ocenami je seznanjal vlado in javnost, kakšne so resnične narodnostne razmere v državi, ter je skušal pridobiti državnike in njihove pomočnike, da bi objektivno in blagohotno presojali kulturna prizadevanja avstrijskih in drugih Slovanov. Obenem jim je hotel vcepiti misel, da bi ustanovili najvišjo slovansko institucijo v državi, stolico za slavistiko na dunajski univerzi.

To željo je izrekel najbolj jasno in zavzeto 1810 v članku »Patriotische Phantasien eines Slaven«. Tu je goreče utemeljeval ustanovitev stolice za staro cerkveno slovanščino na Rudolfini s Herderjevimi argumenti, ki dokazujejo, da ima Slovan odlične darove za pravega zemeljskega občana, ta etnično-psihološki razlog pa je še dopolnil s hvalnico prekrasnega sistema slovanskega jezika. Ta se odlikuje tako zaradi brezčlenske sklanjatve in brezzaimske spre-

gatve, kar ga odlično usposablja za posnemanje starogrških verzni oblik, kakor tudi zaradi samoglasniških zaključkov besed, kar mu bo omogočilo, da bo nekoč sam med evropskimi govori uspešno tekmoval z lepim italijanskim mešanecem v operni pevski umetnosti.

Dunajska stolica stare cerkvene slovanščine pa naj bi bila vrh vseh drugih slovanskih stolic na isti univerzi, ker je pač zanimiva za vse slaviste, pa najsi bi bila — kakor pravi Kopitar — »babica današnjega slovenskosrbskega (*danes bi rekli srbskohrvatskega*) ali slovenskega jezika«, kar bi se eno ali drugo po njegovem prepričanju dalo zagovarjati.

Posebno pristrčno pa je Kopitar že v tem članku zagovarjal večje upoštevanje jezika tistih dveh ali treh milijonov Srbov, ki so pribežali iz Turčije na Južno Ogrsko, zakaj le-ti bi začeli spoštovati avstrijsko gospostvo in bi ga celo vzljubili, ako bi spoznali, da se ljubeznivo ceni to, kar jim je najdražje. To pa bi pritegnilo k njim in torej tudi k Avstriji Srbe v Turčiji, ki se bore za svobodo in se radi ozirajo, kakor je splošno znano, k Rusiji, ker jim je po jeziku in veri sorodna.

V teh nasvetih in pričakovanjih je Kopitar razodeval poleg čustvenega zanimanja za srbski jezik, ki je očitno bil njegovi materinščini najbližji, ter znanstvene radovednosti rojenega filologa tudi politična čustva in — načrte, prepričanega avstroslavista. Čeprav premalo poznamo njegove takratne in tudi poznejše zveze z Metternichovim režimom, vendar lahko sklepamo iz njegovih spisov, pism in dejanj, da je v politični bistrovidnosti prekašal vodilne može sistema. Takrat morebiti res še ni bilo prepozno, da bi bila Avstrija začela sistematično in nesebično kulturno poslanstvo med balkanskimi ljudstvi. In le-to je hotel Kopitar s svojimi »patriotičnimi« sanjarijami in nasveti priklicati v življenje.

Še preden je konec 1813 v cenzurnem uradu dobil v roke jezikovno razburljiv rokopis o katastrofi prve srbske vstaje (1804—1813) in nato spoznal tudi nenavadnega pisca, upornika in gorečega »moža peresa« Vuka St. Karadžića (1787—1864), se je že dlje živo zanimal za usodo srbskega jezika in naroda. Spisi velikega srbskega prosvetitelja Dositeja Obradovića (okoli 1739—1811) so ga opozorili na to, da je v srbskem narodnem življenju usodni razloček med govorjeno in pisano besedo. Ker pa ni bilo niti slovnice niti slovarja živega srbskega jezika, ni mogel spoznati, kaj ju loči. Zato se je mogel sklicevati le na Obradovićevo pisanje in pričevanje. Izpraševal je tudi znance, dunajske Srbe, vendar ni mogel izvedeti nič pravega, ker so ti ljudje mislili kakor vsi drugi, da je pač tista srbsko-slovanska ali rusko-srbska mešanica, ki so jo pisali in tiskali po Vojvodini in drugod, slovstvena oblika žive ljudske srbsčine, ta pa da je v svoji prvotni obliki — surova pastirska in kmečka govorica. Tudi oba medicinca Frušić in Davidović, ki jima je 1813 omogočil izdajo časnika Serbske Novine, mu nista mogla ali hotela dati drugačnega pojasnila.

Toliko bolj je bil presenečen in vesel, ko je prebral Vukov rokopis. Takoj je spoznal, da je našel, kar je tako dolgo iskal — govor srbskega ljudstva. V decembru 1813 je poiskal neznanega pisatelja. In ta mu je bil takoj všeč. Ker pa je 26-letni Vuk občutil zanj podobne simpatije, je sklenil Kopitar ob nadaljnjih obiskih zvezo z njim. Iz te je nastalo toplo in nesebično prijateljstvo. V njem sta prijatelja uresničila v večdesetletnem vročem boju svoj drzni in daljnosežni načrt: Izgnala sta iz srbskega pisanja ono mešanico ter uvedla vanjo živo ljudsko besedo. S tem sta najmočneje pospešila srbski narodni in politični prerod, če ga sploh nista kar v največji meri šele omogočila.

Življenje srbskega naroda in njegova rast v zadnjih 150 letih je najboljši dokaz nujnosti in smiselnosti njunega velikega načrta in bistrega ter naglega uresničenja le-tega. V začetku 19. stoletja je čas dozorel za to, da se začne nekdanja Srbija vračati v območje evropske kulture in civilizacije, iz katerega jo je iztrgala turška sila. Kakor hitro pa se je po prvi in posebno po drugi vstaji (1815) začelo premikati težišče srbskega narodnega in političnega življenja iz Vojvodine v staro domovino onstran Save in Donave, je bilo potrebno misliti na to, da bo tudi le od tam morala priti poglobljena energija za obnovev in zopetno vključitev srbskega kulturnega življenja v evropsko duhovno skupnost. Temu cilju pa bi se bilo mogoče po Kopitarjevem prepričanju uspešno približevati samo takrat, če bi postal ljudski govor tako prebivalcev nekdanje Srbije kakor sedanje Vojvodine organ kulturnega in civilizacijskega življenja celotnega srbstva.

Ne vemo, ali je že Dositej Obradović občutil to nujnost, Kopitar pa se je je gotovo zavedal. Pri tem so ga vodili njegovi politični, zlasti avstroslavistični pogledi. Prepričan je bil, da bi bila prerod in integracija južnoslovanskih narodov možna samo v okviru avstrijske države, kot najmočnejšega in v bistvu že tako *slovanskega* branika zoper napoleonizem, carizem in islamizem, ki bi mogli biti najbolj nevarni njihovemu organskemu razvoju.

Čeprav je izredno bistrega in značajnega Vuka ljubil ne samo kot ljubi učitelj neudrženega in vdanega učenca, temveč tudi s tisto neizrazno simpatijo, ki jo čuti slovenski kmečki človek za pohabljenca, je vendar videl v njem predvsem duhovni vzvod, s katerim bi mogel potegniti srbsko očetnjava v avstrijsko kulturno in politično območje. Če bi se to zgodilo, bi bila rešena — v to je sveto veroval — tudi narodnostna in jezikovna vprašanja, ki so ločila južnoslovanska ljudstva. Hrvatov, razen kajkavcev v tako imenovani civilni Hrvatski, ki pa jih je v jezikovnem pogledu prišteval k Slovincem, že tako skoraj ni bilo ločiti glede na govor od Srbov v Vojvodini in v stari srbski domovini. Zato bodo pač z lahkoto sprejeli novi srbski knjižni jezik, kakršnega jim ga bo ponudil po njegovih navodilih v svojih knjigah (slovnica, slovar, narodne pesmi) genialni Vuk. Da lahko upa na tak razvoj, je sklepal tudi zaradi zastoja, ki ga je kazalo hrvaško pismenstvo in slovstvo v prvih dveh desetletjih 19. stoletja.

Kakšna pa bo usoda slovenskega pisanja oziroma slovenskega knjižnega jezika, na to Kopitar ni rad mislil; na to vprašanje sam ni vedel zadovoljivega odgovora. Res je obsojal in odklanjal vse, kar so v domovini pisali, razen Ravnikarjevih prevodov in člankov, in sicer z istimi ali vsaj podobnimi razlogi, kakor jih je navajal Vuku, da bi ga vnel za boj zoper ruske in starocerkvenoslovanske primesi v pisanju srbskih vojvodinskih pisateljev. Res je bila tudi slovenščina prenasličena s tujimi, in povrh še neslovanskimi prvinami. Toda bila je njegova materinščina in v tisti prečiščeni obliki, za katero se je zavzemal, v kateri je jezik prednikov — gledal in doživljal in v kateri naj bi se v delih njegovih zaveznikov tudi dokončno uresničila, v tisti obliki, se mu je videla slovenščina blagoglasnejša, krepkejša in slikovitejša kakor katera si bodi druga govorica.

V teh bolečih upih in dvomih je še bolj mrzlično iskal med rojaki moža, ki bi deloval po istem načrtu kakor njegov srbski učenec, dvigal nepokvarjeno slovenščino iz »ljudskih ust« ter jo zapisoval s fonetičnim pravopisom v njeni nepopačeni slovniški in slovarski obliki. Obenem pa bi bilo potrebno še dalje gojiti poučno in nabožno pismenstvo, seveda v slovniško očiščeni in pra-

vopisno urejeni (tj. fonetični) obliki. Glede leposlovno umetniškega kultiviranja slovenščine pa je Kopitar, kakor pričujejo njegova dejanja in izjave, očitno hotel počakati na sadove jezikovnega, kulturnega in političnega razvoja v srbskih in hrvatskih deželah, kakor ga je pričakoval glede na sodelovanje z Vukom. Bil je skoraj prepričan, da se mu ni treba bati, da bi se dvignil kak resen slovenski glas zoper ta njegov načrt oziroma zoper njegovo znanstveno in uradno avtoriteto.

V začetku tretjega desetletja 19. stoletja pa ga je poučil nastop najodločnejših protiigralcev, kako krivo je sodil, ukrepal in deloval. Karadžić mu je sicer ostal zvest, toda marsikaj kaže na to, da je bistrovidni Srb kmalu začel slutiti, da bo Dunaj lahko le začasno zatočišče srbskega narodnega in slovstvenega gibanja, ne pa njegovo končno središče. Čeprav je, na videz, samo to delal, kar mu je Kopitar priporočal, je vendar pokazal s ponovnimi poizkusi vzgojno delovati na regenta obnovljene Srbije Miloša Obrenovića, mu pomagati pri prosvetljevanju dežele in se celo naseliti v domovini, kje in kakšen je bil cilj njegovih prizadevanj. Vse njegovo dejanje je bilo naperjeno pravzaprav zoper Kopitarjeve načrte, česar se seveda ni zavedal ne ta ne oni. Kolikor več sadov pa je obrodilo Vukovo delo in kolikor več pristašev si je pridobil Vuk med rojaki na južnem Ogrskem, na Hrvatskem in v Srbiji, toliko hitreje je izgubljal Dunaj osrednji pomen za srbski narodni in kulturni prerod in toliko hitreje je postajala še napol turška dežela onstran Save in Donave kristalizacijsko območje državotvornosti Srbov in drugih južnoslovanskih narodov.

Srbi so to prednost morali plačati z dolgotrajnimi in izčrpljujimi polemikami med Karadžićem in njegovimi nasprotniki. Te pa so nazadnje bile odločene v smislu ljudskih potreb in zgodovinskih idealov. Z njimi se je preneslo težišče srbskega slovstvenega in političnega razvoja iz južnoogrškega kolonizacijskega ozemlja v staro materino deželo onstran Save in Donave. To pa je spravljal v stisko srbsko umetno posvetno pesništvo, ki je začelo nastajati konec 18. stoletja med izobraženstvom in malomeščanstvom v Vojvodini skladno z rastjo drugih srednjeevropskih slovstev, vse dotlej, dokler niso nastopili pesniki z deli v Vukovem knjižnem jeziku.

Zato je pomenil Prešernov nastop 1830 v Kranjski čbelici odločilni preobrat v drami naše romantike; vrgel je Kopitarja z že dolgo nezasuženega vodilnega mesta v slovenskem slovstvenem življenju ter dvignil slovensko pesništvo na vrh južnoslovanskih slovstev. Glede na to je bilo naravno, da sta morala začeti Prešeren in Čop, ki sta si prizadevala postaviti slovensko pesništvo v isto vrsto s pesništvii drugih evropskih narodov, trd boj tudi zoper Kopitarjeve slovniške in pravopisne zahteve, smiselne in celo nujne v srbskem kulturnem življenju, v slovenskem pa po 1830 ne več potrebne. Naravno je bilo, da sta morala razbiti tudi Kopitarjevo protislovno zvezo z zapoznelimi janzenisti.³ Leta 1835 je tožil in obtoževal vsemogočni cenzor v pismu Metelku, da sta vzdignila 1833 zoper metelčico sama peklena vrata (»porta inferi«), in sicer »veliki Belcebub« (der grosse Belzebub, tj. Prešeren) z »odkrito denunciacijo« (durch unmittelbare Denunciation) guberniju, Čop pa s posredno.⁴ Ta obdolžitev ki bi ji težko pritrdili, a bi jo dandanes še teže ovrgli, zlasti ker je naša slovstvena zgodovina doslej, kolikor nam je znano, ni upoštevala, nam vsaj razodeva, zakaj je Kopitar s toliko silovitostjo odgovoril na Čopov in Prešernov

³ Presenetljivo je, da se je metelčici postavil po robu ne samo Zupan, temveč tudi Ravnikar.

⁴ Prim. že citirano Kopitarjevo pismo Metelku z dne 23. V. 1835 (Archiv für slav. Philologie XXX, (1909) str. 468—470.)

napad v abecedni vojni. To je bil poslednji izbruh strmoglavljenega slovstvenega avtokrata, ki so ga upijani znanstveni uspehi in vzgojiteljska sreča z Vukom Karadžićem ter je bil zaradi njih popolnoma slep za to, kar se je dogajalo v slovenskem slovstvu med 1809. in 1830. letom. S tem pa se je uprl napredku svojega naroda, čeprav sta ga opozarjala Prešeren in Čop, naj se otrese fiksne ideje in nemoralnih zaveznikov ter se pridruži mladini. Zato je moral pasti. In čeprav se je še toliko hudoval zoper »velikega Belcebuba« Prešerna in čeprav je še huje zabavljajal zoper »nesramnega, angleško beročega in blebetajočega pobalina« Čopa — podoben jezičnim junakom Ilijade ali srbskih narodnih pesmi — ni bil njegov poraz v drami naše romantike — tragičen, temnaraven, tj. zaslužen.

Anton Bajec

JEZIK V ŽUPANČIČEVI PREVODNI PROZI

OČE GORIOT

Prevod je izšel leto dni pred Breznik-Ramovševim pravopisom 1935.

Če se je pri drugi izdaji Oliverja Twista prevajalec že lahko naslanjal na ta uradno priznani priročnik, vidim v prevodu Očeta Goriota 1934 višek njegovega samostojnega ustvarjanja v prozi; poprejšnja pravopisa in razni brusji so mu zaradi skromnega obsega mogli bore malo pomagati, ne glede na to, da so se v marsičem razhajali, ker se je včasih ta ogreval za eno, drugi spet za nekaj čisto nasprotnega.

Še drug vzrok je, zakaj sem se odločil prav za analizo jezika v Očetu Goriotu, namreč okolje: na eni strani pariški elegantni saloni visokega sveta, na drugi meščanski sloj v Vauquerkini penziji pa še nizka govornica preprostih, neizobraženih oseb. Kdor pozna izvornik, je zares radoveden, kako neki prevod ustreza tem zahtevam, recimo salonski govor v njem, saj smo Slovenci na parketu še zmeraj precej neokretni, in ne nazadnje, kako podaja Balzacove opise, njegovo krepko in sočno frazeologijo, njegov humor.

Pravopis. Polglasnik je ohranjen v nenaglašenem položaju glagov II. vrste: *doteknilo* 9, 39; *usehla* 11, 259; *dehniti* 20; *umekniti* 22, 42, 55, 197, 205; *genila* 23, 28, 31, 49, 120, 126, 136, 181; *pehnila* 78, 107. Isto velja za *tenka*, *tenkočutnost* 177. Polglasnik in s tem dvožložnost je rad obdržal pri *kedaj* 36, 51, 150, 182, 219, vendar *kadar* 161. Tako piše še soglasniški *r* v *zopern* 113, 142, 210, 213; *klaverne* 9, 25, 133, 254. *Družben*, *okamnel*, *mescev*, *zanikrn*, *nečimrnost* nastopajo še v starejši pisavi: *družabni zakon* 258, 227, 228 (danes še *družabnik*, *družabni večer*); *okamenel* 221; *kamenit*, *mesecev*; *zanikarne* 12, 125, 137, 233, 245; *ničemurnost* 41, 85, 125, 145, 161.

Pri trojni izbiri *gôrek*, *gorèk*, *gorák* se rad odloči za zvočnejšo obliko: *rosan pogled* 49, *gibak* 104. Namesto *bitijce* piše *bitjece* po vzorcu *jajčece*, ker

je pač redek. Težkemu soglasniškemu sklopu se je izognil v *psalem* 128 (po dojem, sejem) in v množinskem roditelju *tožeb, sodeb, tovaren*, kar je danes že zastarelo.

Obrazilo -vec je redko: *selivce* 16, *zajemavka* 25.

V tujkah je zapiral zev: *dijamant* 25, 33; *principijalen* 37; *kabrijolet* 61; *karijera* 99, 171; *ceremonijelno* 182; seveda tudi v ljudski tujki *komedijant* 233; vendar je včasih omahoval *materialen* 37. O zgodovini tega vprašanja glej Breznik, Razvoj novejše slovenske pisave pa Levčev pravopis! Novice so pisale *Austrii*, Miklošič je uvedel končnico -ija, Levstik pa celo *materijal* in *jezuvit*. Tudi Glonar je zagovarjal izdelavanje hijata, vendar ne vem, kako bi se to dalo dosledno izpeljati, npr. v besedah *dialekt, ideal, avdienca, trieder, kofein, varirati, stoičen, radio, ion, diurnist* ipd. Vsekakor bo kazalo ostati pri sedanjih rešitvi. — Osamljena je Župančičeva pisava *anthropološki, bakalaureat*.

V tem prevodu še brez izjeme nastopa ‚reslovenizirana‘ pisava *trenotek* (47 in še osemkrat); *peroti* 125, 128; *perotnice* 104. Izglasni *i*, ki je onemel po moderni vokalni redukciji, še zmeraj piše: *poli desetih* 44, 178, 179, 256; *tri četrti na deset* 45; vendar *mar* 121, 159. Določilo, z ničimer utemeljeno, da ločimo med *dol* in *doli*, je prišlo v veljavo šele s SP 1935; Župančič redno piše po starem, to se pravi po Levcu in Brezniku, ki dopuščata dvojnico: *prišla je doli* 46; *grem doli* 185; *stopiti doli* 197, 262.

Med drobnimi pravopisnimi posebnostmi se splača omeniti naslednje: *tič* 140, 181 rabi v prenesenem pomenu; — *drugači* 215 je starinska pisava; — *postrešček* pišejo Levec, Breznik 1920, SP 1962 *žč*, SP 1935 in 1950 *šč*; — *vsak: bi se zdelo vsakemu neresnično* 19, 213; zahteva slovnicarjev, da je treba v samostalniški rabi pisati *vsakdo*, ni obveljala; — *eden drugega: ustvarjena eden za drugega* 192 ni germanizem, kakor se je splošno mislilo, zato ni obvezno nadomeščanje z *drug drugega; tolikrat* 9, 35, 195 je haploglogija za *tolikokrat*; — *vtisk* 10, 22, 131 sta zahtevala Levec in Breznik 1920; — *izvezti* 102 je pomota, saj sicer redno piše *lesti, gristi*; — *drug: nihče drugi* 193 je napaka, ker ne gre za števnik; sicer piše *drug*; — *bogata dedičina* 141 nima pripone -ina, marveč -na kakor *hišna*, torej prav *dedična*.

Sestavljene besede. V pisavi srečujemo isto omahovanje: *za mlada* 16, *do dobra* 53, 123, vendar *zarana* 125, *izdavna* 228. Pri števnikih *tri in devetdesetega* 84, *tri in trideset* 143, vendar *dvesto tisoč* 143. Pri barvah *ruso plavi lasje* 20, *jekleno sive* 55, vendar *zelenkastosivi* 34. Pri sestavljenih prislovi in veznikih ima Župančič isto pisavo kakor Breznikov SP 1920 v naslednjih primerih: *odkoder* 11; *odondod* 11; *prav za prav* 15, 46, 125, 128; *na vse zadnje* 159, 273; *Bog si ga vedi* 201; *po navadi* 21, 287; *zdoma (pojdite zdoma* 123, *večerjati zdoma* 148). Različno od Breznika: *vseeno* 278; *po vrhu šesteti* 26; *napol* 146; *nadvoje* 140 (in *na dvoje* 223). Različno po pomenu: *mimo grede* (v kočiji) *se mi nasmehlja* 124, vendar *mimogrede ziniti* 124.

Naglasna znamenja. Župančič jih postavlja na manj rabljene krajše oblike v 3. os. mn.: *se posveté, odvedó, ga zavijó* v *prt* 280; za pomensko ločevanje: *sencá, tožbá* (rod. mn.), *béžite* (vel.), *pred vélikim lamo* in redno pri opisnem deležniku glagola *vesti*, da ga loči od *vedeti: se je dobro védel* 173, 214, 278.

O b l i k o s l o v j e. Samostalnik. Piše *njegove meče* 26; navadnejša je množinska oblika *meča* srednjega spola; *meča -e* pomeni mečavo (mečica je uhvica), Župančič je torej vzel narečno besedo; — *možgan* namesto *možganov*; oblika se močno rabi; — *med tema skrajnostima* 104; treba bi je bilo sklanjati po zgledu

nitma, ne pa *bolezni*, vendar je zaradi redke rabe in pešanja dvojine razumljiv spodrsrlaj; — *zbuditi pred poldne* 270; pričakovali bi *pred poldnem* ali *poldnevom*, zgled priča, da je *poldne* občuten prislovno.

Rodilniki samostalnikov moškega spola z mešanim poudarkom (*pasu*, *rodu*, *vratu*) se v predložnih zvezah glasijo na *-a*: *okrog pasa* 22; *od roda* do *roda* 127; *se pogreznesh do vrata* 257.

Pridevnik. Piše *rajša* 102, 137, 152, 194 za knjižni prislov *raje* ali že redki pridevnik v prislovni rabi *rajši*. Redno piše primerniški prislov *laže* ipd., tudi v povedni rabi: *to je najpametneje* 270. — Dosledno piše svoj živ dan 50, 141, 234, 264. — Zaimek: *njej* 23, *po vsej sili* 161, *po vsej podobi* 172, vendar *pri nji* 160; *te dve dami* 16, 139; *te sestri* 189. — Števnik: Kakor v *Twistu* je močno omejil rabo ločilnega števnik in ga nadomestil z glavnim. Ohranil ga je pri pojmovnih samostalnikih: *to mi daje tisočero radosti* 124; v prilastkovni rabi: *gledal je tisočere redkosti* 127. Brez potrebe (ker nič ne ločuje) je uporabljen namesto glavnega števnik v zgledu: *usoda peterih oseb*, ki so ti drage 99.

Glagol. Župančič se zvesto drži brusov, ki so priznavali samo obliko *skubsti* po I. vrsti (prim. *skubla* 84, *oskubel* 161); vendar so oblike po IV. vrsti v govoru in tudi pisavi zelo žive (*skubiti*). — Nenavadna, najbrž narečna raba: *če bi se treba izvleči iz škripcev* 22; *treba bi vam prijatelja* 49. — Namesto dovršenega namenilnika stoji nedoločnik: *bi mi prišel povedati* 197 (gl. o tem pri O. *Twistu*).

Predlogi in predpone. Predlog od redno uporablja za izražanje vzroka: *si ni mogel kaj od osuplosti* 137; *od enega pogleda mi zastane kri v žilah* 139; *glava mu je gorela od vročice* 142; *od take besede bi me peklo v ustih* 152; *vsja srečna od te tatvine* 194. Tudi v primerjanju: *zaobljuba, omamljivejša od priseg* 180.

Zagovarjati se da tudi izvorni od: *na plenica* se nam drži še nekaj nesnage od čednosti 179; *kljub vsem iztikavtom od policije* 209; *luči od pet sto voz* 259. Novost, ki ni prodrla, pa je svojilna raba: *na spodnji gredici od lestvice* 52; *vrata od obednice* 108; *bankovec od 1000 frankov* 120, 156 (kroatizem!); *podrsniti z nohtom od palca* 168. Nikoli pa ga ne zapiše v pasivu: *obednica, ločena po stopnjišču* 12; *bolezni, priznane po medicinski akademiji* 146.

Za druge predloge samo nekaj značilnih zgledov: *o pasjih dneh* 12; *o lepem vremenu; dvomi o bodočnosti* 219; *zdvomiti nad samim seboj* 121; *sta bila grda proti meni* 124; *dober nasproti nama* 133; *zvestoba nasproti samopašniku* 163; *ljudje se sami pred seboj veličijo* 167; mimo (= razen) *teh gostov je imela še osem dijakov* 17; *njena hiša je veljala za najprijetnejšo, mimo tega je štela med vrhunce aristokratskega sveta* 40.

Predpona *iz-* se redko obrusi: *razen zgovorjenega preužitka* 38. Sicer zaradi blagoglasja obdrži neokrnjeno pripono, ne glede na to, ali sledi vokalu ali konzonatu: *izpremešan* 20; *brez izkušnje* 20; *poizkus* 25; *se je izprožila* 36; *se je izpakovala* 54; *izvrčanje besed* 56; *nisem izkoprnal* 125; *ta izprehod* 125; *bodo izpodnesli* 176; *hoditi k izpovedi* 179; tiskarski škrat je zagrešil celo *preiskusil* 159; *istikavt* 209; *isprevedanje* 146.

Predpono *vz-* je rad pridržal v nekaterih primerih, kjer so jo drugi že obrusili: *vzdihljaj* 30; *hoče vzrasti* 90; *vzburkati* 99; *vzklonil se je v postelji* 274; vendar *zglavje* 282.

Vezniki. O vezniku *nego* velja, kar sem omenil ob O. *Twistu*. — Za primerjanje redno piše kakor: *spita kakor dve kladi* 66; kot navadno v zvezi z *da*: *se je stresnil, kot da ga je zbodla* 35. — Pogojni *ako* se komaj opazno umika vez-

niku če; le-ta nastopa namesto ko tudi že v irealnih periodah: *če bi bil govoril* 193; *če se ne bi bila bala, bi bila prišla* 197. Ponavljaju se izogiba: *če bi bil še bogat, da sem (= če bi bil) obdržal premoženje, bi bili tu* 270. Dopustnost pogosto izraža z naj: *Vautrinova beseda, naj je bila še tako cinična, mu je obtičala v srcu* 125. Redek je vzročno-časovni ko: *ker vam je čast biti v stikih z njim, bi bila vaša stvar, ko se mi zdite mož, da bi mu poročali* 174.

Skladnja. Raba sklonov. Za roditeljstvo so značilne naslednje posebnosti: *tam je čakal svoje žene* 127; *odreči se svojih pravic* 274; *imata nujnih opravkov* 56 (delni roditeljstvo); nihalna moč sega včasih preko nedoločnika: *saj ni mogoče popisati te ženske* 51. — Precej pogosten je svojilni dajalnik: *slavohlepje mu je bilo razvneto* 3; *zastavljateljica, ta skrita prijateljica mladini* 161; *zdaj, ko ji je brat mrtev* 222; *ni poznal temu častihlepju ne pota ne cilja* 228; *vi ste gospodar svoji ženi* 279. — Posamezni manj navadni primeri vezave: *reven na idejah (samo enkrat 171!)*; *pijan ničemurnosti* 250; *dolžan na častno besedo* 166; *pravda na povrnitev imenja* 220; *primoran na varčevanje* 232; *želja po uspehu* 38; *na varnem pred blatom* 167; *čvrst zoper vse naskoke* 203; *zaslon zoper ogenj* 217.

Glagol. Raba velelnika za 3. osebo danes peša — zanj rajši postavljamo želelnik — pri Župančiču pa je še kar živa: *pogodba, ki veži dobrotnika z obdeljencem* 126; *mar vam hlapec prinašaj zaljubljena pisma?* 159; *delaj, kar mu drago* 169; *nalôži mi ljubi Bog trpljenja* 222.

Breznik Ss IV § 366 omenja napake zaradi napačnega obsega glagolskega dejanja, ker ga pisatelji svojevoljno spreminjajo. Po njem neprehodni glagoli ne morejo imeti predmeta v nobenem sklonu in je torej napačno: *jokala je grenke solze* (prav: *točila*). Oglejmo si v tej luči Župančičev prevod: *oči se mu niso več solzile, njih rdeči rob pa kakor bi bil plakal kri* 35; *tihotapska pota lazi* 47; *blisnil je proti njemu zadnji pogled* 275; *zemlja izpuhti solzo v nebo* 290. Menim, da so Breznikove zahteve vsaj za umetniški jezik prestroge, saj bi bili po njih prepovedani celo vsi notranji (vsebinski) objekti, npr. *spati smrtno spanje, boj bojevati, srednjo pot hoditi* (dovoljuje ista slovnica § 341). Prenagljava se mi vidi tudi obsodba stavka (ib.): *zemlja je dišala v poletnem jutru, češ da dišati ne more pomeniti časa*.

Absolutna raba oziralnega zaimka *ki* opušča osebni zaimek s predlogom in je izrazito pogovorna; bila je priljubljena pri pisateljih v desetletjih okoli 1900, v današnjem knjižnem jeziku pa ima že nekaj starinskega nadiha. Župančič sicer ne pretirava, vendar ima nekaj primerov: *premoženja, ki nihče ne ve povedati, odkod izvirajo* 121; *pogled, ki pravijo, da potolaži* 198; *radovednost ga je gnala v hišo, ki se je zarotil, da jo zapusti* 204; *pokaže dijamente, ki govorijo ves Pariz, da jih je prodala* 254.

Od perečih vprašanj, s katerimi so se ubadali pravopisci, naj se z Župančičevim zgledom dotaknem naslednjih dveh: *se bore s samimi seboj* 128; *še malo dni, pa boste naš* 167 (vikanje!).

Besedni red. Pogosto srečujemo tako imenovane stalne zveze (groupes figés) z utrjenim besednim redom, kjer glagol često stoji na koncu stavka: *da bi mu vrat zavil* 139; *najrajša bi se bila v zemljo vdrla* 182; *se ne bova pisano gledala* 185; *to bi nam dušo privezalo* 186; *nisem mogel več v šolo hoditi* 272. Te zveze najrajši uporablja v pogovornem jeziku. Vendar pa beremo tudi: *bi bil najrajši odnesel pete* 74; *sneti s klina prepir* 120; *drznost, s katero je stiskal človeški družbi vrat* 169.

Besedišče. Besedni zaklad Župančičevih prevodov je izredno bogat. To bogastvo črpa iz klasikov in iz narečij, dostikrat iz lastnega besedotvornega daru, iz slovarjev pa zelo malo. A priznati je treba, da je njegova proza lahko razumljiva in ni izumetničena, ni je treba brati s Pleteršnikom v roki. Resda je marsikatera njegovih besed 'opazna', da ni iz vsakdanjega pogovornega jezika, a kaj to, če pa pripovedovanje poživi, ne da bi se bilo treba bralcu ob tem mučiti. Jezik pač ni samo 'sredstvo za sporazumevanje', marveč brez primere več, posebno v umetni besedi. Čemu so si vsi naši klasiki prizadevali za izrazno bogastvo, čemu so zbirali 'ljudsko blago', če ne prav za ta namen. Ne mislim na prisiljeno oživiljanje mrtvih besed iz slovarjev, ne morem pa se sprijazniti s prizadevanjem, ki odriva vsako manj znano ali manj rabljeno besedo, češ da ni iz 'nevtralnega knjižnega fonda'. To se pravi jezik siromašiti, pa čeprav v zameno vpeljujemo na tisoče potrebnih ali celo nepotrebnih tujk. To je raznarodovanje jezika. Postavlja se preprosto vprašanje, ali želimo, da bo ta naš govorni in pisani jezik po svojem bistvu še slovenski, ali pa naj z razpetimi jadri zaplovemo v neko megleno mednarodno brezbrežnost. Ali je prav, da je v celi vrsti stavkov slovenski le še pomožni glagol? Priznam, da se dandanes podobna prizadevanja kažejo v vseh jezikih, vem pa tudi, da se jim povsod krepko upirajo. Ali naj bomo prav mi Slovenci med prvimi, ki smo pripravljeni žrtvovati svojo narodno bit ter se z opuščanjem domačega in sprejemanjem tujega bližati drugim?

Razume se, da postavljam najvišje zahteve za jezik v leposlovju, dosti zmernejše pa za znanstveno prozo in še bolj omiljene za časnikarski jezik. Vendar je neka meja, ki je nihče ne bi smel prekoračiti, ne da bi s tem škodoval jeziku. Na tem mestu pa se želim omejiti na umetno prozo in z Župančičevim jezikom pokazati na vzor, za katerim naj bi hodili naši pisatelji in prevajalci. Iz prevoda Očeta Goriota sem izbral kopico besed, ki se ne govore vsak dan, pa so vendar po svoje žive, dostikrat bralcu mnogo povednejše od splošno rabljenih. Pri nekaterih je v oklepaju dodana razlaga.

obuča 17 (obutev)
 počine 30 (počije)
 čudni poželjki (občasne želje)
 natolcevanje 32 (obrekovanje)
 imenititi se 33 (delati se imenitnega)
 mrkle oči 35, 265 (brez leska)
 stresniti se 35 (stresti se)
 izmisleke prodajati 36 izmišljeno na-
 prej pripovedovati)
 nima časa na preostalo 37
 okolina 37, 107 (okolje)
 očetna hiša 38, 97
 krčiti se 39, 60, 84 (upirati se,
 braniti se česa)
 zamujeno pristoriti 39 (nadoknaditi)
 zaključena družba 40 (ekskluzivna)
 krik odme 41 (dovršnik k odmevati)
 vzkloniti se 42, 214 (zravnati se)
 navirati 55 (pritiskati)
 obličje 60 (obraz)
 zaplahutale so pole njene halje 64
 ustromiti 71 (vzravnavati)
 vzvoz 72 (rampa)
 preživek 82 (preužitek)
 napotovati 84 (biti v napoto)

preoteti ljubimca 87 (prevzeti)
 zbirati poizvedke 87 (informacije)
 darnica veselja 95 (darovalka)
 ustrezal je vsem umislekom 96, 143
 (kar so si le izmislile)
 pekočina 101 (pekoča bolečina)
 konec 103 (nit)
 presno platno 104
 upreti navor 104 (vzvod)
 širokodušen 104
 mladost vrvrva v njem 105
 ovedeti se 107 (orientirati se)
 okno z železnimi križi 108
 napastovati 110, 167 (delati sitnosti)
 nima božjaka 111 (dinarja)
 muka ga pogrudi 112 (stre)
 korupcija bohota 114
 perce solate 115
 zaobgateti 115
 abotnik 115
 besedovati 123 (govoriti)
 prodaja (vól 74, 116)
 po kratkem sprenevedanju prizna 117
 trebeljak, ki ne da sestri niti pet fran-
 kov 120

čednost se ne da cepati na kose 120
 odpre vrata s kozjo nogo 121
 biti radovoljno za hlapca 122
 opravljen 112, 138 (oblečen)
 vzgibi samopridnosti 123 (motivi)
 prožiti strelice 125 (puščice)
 naključek 127 (slušaj)
 golomišiti z ljudmi 127
 torilo 128 (lesena skleda)
 obetati 129 (obljubljati)
 zvrhati srečo 131
 preračunati 136
 pravokotni ljudje, ki se ne uklo-
 nijo 136
 ovinki in okljuki 136
 hčer je bogato omislil 138 (preskrbel)
 zabarvati glas 139
 osvojliv 140 (ki osvaja)
 streči na solde 143 (prežati)
 kiniti 143 (nameravati)
 prvačiti 145
 uživati srečne počutke 146
 trpežne barve 146
 domače navzkrižnosti 148
 pogrne 5000 frankov 151
 (pobere z mize)
 goste solze 151
 osebni potroški 152
 zategadelj 158, 213
 pri igri ogreniti kup denarja 161
 izumljivost 161 (iznajdljivost)
 razbliniti se v pene 161
 na ven sijajen 162 (na zunaj)
 otorej 162 (ob tej uri)
 volneni naroki 165
 prigrizati kolačke 166
 napastnik 166 (napadalec, skušnjavec)
 izmikati koga 167 (izolikati)
 končati se 167 (s samomorom)
 obrazdati se v luži 167 (oblatiti)
 združiti stenico 168 (zmečkati)
 brez vseh okolišev 175
 prežganec 175 (navihanec)
 neutegoma 176
 samopridnost 181 (sebičnost)
 dobro deset let je že 182
 toplota žehti od nje 182
 dragotina 183 (dragocenost)
 bistroumke so kar pršele 185
 (bistre domislice)
 vino dahne po zamašku 186

predristiti 187 (purgirati)
 zahrupeti 188 (hrupen postati)
 peč je bela 188 (razbeljena)
 oprraševati 188 (povpraševati)
 opasica 190
 nališpana in nakrišpana 193
 gajiti se v postelji 196
 poleči na posteljo 199 (položiti)
 ničigarji denar 201
 vratariti 203 (oprezovati na vratih)
 napirati se 204 (delati napore)
 pomijek 208 (pomije)
 senčilo 210 (senčnik)
 ocet 210 (jesih, kis)
 pripaljen fižol 215 (prismojen)
 omah dobiti 215 (prevladati)
 krepčina značaja 215
 biti kočljiv za čast 219 (občutljiv)
 imenje 220 (imetje)
 še prebijalo mi bo 220 (preostajalo)
 zajtra 223 (jutri)
 jesti je treba ven in ven 224
 nepotekljiva voda 228 (ki ne poteče)
 ustanoviti se 228 (ustaliti se)
 pozabečki 231 (pozabivši)
 mojstriti 232 (obvladovati)
 tekoč denar 232 (gotovina)
 spodrsek 236 (spodrseljaj)
 to me bo zgrudilo 238
 zahlipnilo ga je, beseda mu je zamrla
 v gluu 239
 hudina 241 (gorje)
 dričati se 241
 slabina me je obšla 247 (slabost)
 osut s prahom 249
 ni si mogel prikratiti, da ne bi šel
 uživati 251
 dobro dolgo 251
 oče bo še nekoliko poživl 256 (živl)
 izustiti 262
 glava je stisnjena kakor v pri-
 možu 268
 lahen dremec 270
 solza navre na oko 272
 koračiti čez trup 273
 nekoliko drobnjav: 281
 utrpeti denarja 281
 okrepelno obličje, po katerem trzajo
 poslednji utripi življenja 284
 kazno je 287 (tako kaže)

Župančič rad uporablja krepkejšje izraze, vendar v skladu z okoljem. Redki so v salonu, pač pa jih je na pretek v Vauquerkini hiši, in to s primernim stopnjevanjem: najnižja je govorica dekile Silvije. Goriotov jezik ni dosti nad njenim. Najkrepkejši pogovorni jezik, poln prispeodob in metafor, pa govori gentleman — ropar Vautrin. Razume se, da se v takem okolju lahko razmahne tudi pripovednik zgodbe. Nekaj zgledov: *goljufičiti z rentami* 32; *njegov purmanski vrat* 19; *svedrovci* 48 (vlomilci); *oba govôrca* 51; *kompéte* 56 (noge); *zadroboleti arijo* 62; *ta mladikavec* 68; *obrnažiti koga* 70; *brenkniti na čast* 91 (apelirati);

kladasta narava 96; *basati se z grozdem* 103; *zaplotnik* 107; *zaletelast* 109; *jemo oblodo* 111; *medlika* 112 (medel človek); *čorba* 112; *navrtavati koga* 114 (za denar); *bacek, ki vse verjame* 119; *maziljene besede* 121; *mrtvak* 125; *klamati po cestah* 125; *svetopetka* 134; *moja živalca je zažvalana* 135 (obrzdana); *zagnati španskega* 139, 180; *dobrodušni možanec* 139; *devetkátí* 140 (govoričiti); *zagnati haló* 146 (hrup); *jezični dohtar* 157; *biti brez solda* 164; *zmerjati s čifutom* 167; *céncati* 168 (omahovati); *po kancelijah živi narodič peropraskov* 171; *omuhavate se okrog hčere* 184; *tukec* 186 (potuhnjenec); *gostje so se razmajali* 187; *smrkavih petnajst tisoč* 188; *brez bora in božjaka* 199; *polipi* 207 (policaji); *pretentati* 221; *to bo hči šmarna* 254; *oče se je iztegnil* 239; *tisti oderuh, peklenski zapljunek* 239 (zarodek).

Izposojenke in tujke. Vse kaže, da je Župančič dobro poznal Breznikovo razpravo o izposojenkah in da jo je tudi upošteval, vendar pa se ni dal zavesti v skrajnosti. Tudi starejši, protinemški puristični šoli je popuščal samo do neke mere. Zaradi živosti in pisanosti je rad uporabil pomensko dvojnico, če je ustrezala njegovemu namenu ali če mu je dajala pomensko tančino. Tako rabi poleg domače besede tudi izposojenko, in jo navajam v oklepaju: *razloček* 9 (razlika); *mična lepotica* 40 (zanimiv ni pomensko enak); *deveta skrb* 71 (vendar brigam se 278); *prerokovati* 95 (vendar pronikniti 168, neprodiren 174); *skrivnost* 174 (vendar tajen 123); *hudodelec* 183 (vendar zločinec 275); *bleščava* 188 (blesteti 145); *odnošaji* 22, *prid* 164, *postave* 195 itd.

Brez pomislekov je pisal slovanske izposojenke, ki so se že prijele in za katere včasih niti ne vemo več, da so stopile na mesto ali poleg domačih besed (v oklepaju): *razgovor* 162 (pogovor); *odražati* 19 (odsevati); *nenadejan* 140 (nepričakovan); *bodočnost* 38 (prihodnost); *pogreška* 95 (napaka); *zagoneten* 107 (slovenski izrazi, kot npr. skrivnosten, nedoumen, težko razrešljiv ipd. niso popolni sinonimi); *čuvati* 111 (varovati); *blagostanje* 122 (blaginja); *radost* 124 (veselje); *javiti se* 125 (oglasiti se); *boriti se* 128 (bojevati se); *svojestvo* 133 (lastnost); *svečanost* 288 (slovesnost); *čitati* 142 (brati); *dočim* 145 (medtem ko); *zrcalo* 146 (ogledalo); *lečiti* 149 (zdraviti); *smelo* 149 (drzno); *ostali* 174 (drugi); *pristati na kaj* (privoliti, sprejeti); *postopati* 176 (ravnati); *neprestano* 276 (nenehoma); *zaključki* 36 (sklepi). Iz njegovega narečja so se mu posebno priljubile *šetati se* 125, *baš* 39 *gizda* 229. Namesto *ozračja* v prenesenem pomenu je ustvaril *ovzdušje* 13; *robija* 112 mu rabi za težko ječo, ker je pač samo iz nje lahko naredil *robijaša*. Danes bi iz te skupine besed še zmeraj odklanjali: *ljudstvu v prilog* 115 (v prid); *tobožnji* 171 (domnevni); *nazovi-grofica* 196 (samozvana, lažna); *odičiti* 218 (olepšati); *inostranstvo* 47 (inozemstvo).

Ljudskih izposojenk in kalkov se v pogovornem jeziku ne brani za vsako ceno: *dva punta* 58, *pajdaš* 122, *danis niste v svoji koži* 166, *poslužiti se* 144; modernih tujk ima celo v salonskem jeziku razmeroma malo: *graciozna blondinka* 33.

Frazeologija. Župančičeva moč je v besednih zvezah, primerah in rečenicah. V tem je gotovo med najbogatejšimi slovenskimi pisci. Prav res bi vsakomur, kdor začenja prevajati, zelo koristilo, če bi pred tem prebral Očeta Goriota, zakaj v njem se skriva nesluteno bogastvo besedja in silna izrazna moč. Zato menim, da ne bo odveč, če vsaj delček vsega tega pokažem tukaj. Vse te zveze in rekla vlaga v govor svojih oseb skladno z njih družbenim položajem, hkrati pa se tudi sam kot pripovednik prilagaja okolju. Po tem vidiku sem tudi obdelal gradivo.

Dekla in hlapec sta neizobražena, prišla sta s kmetov. Njima je lahko prisditi izraze: oče morajo biti preklemano bogati, da tako gleštajo hčeri 33; *lumar* tretja 33; imajo mevlje v riti 46; kam se je potulil 46; spita kakor dve kladi 46; še enkrat bo počilo 214 (še ena neprijetna novica pride); o jemnasta, te zarjavele devičice, te jih imajo za ušesi 224; ona vam je vse to napletla 225; če se malo osekne 225 (izjoka).

Dosti više od njune govorice ni Goriotova. Preprosti moker, ki si je iz testenin naredil premoženje in je vse storil za izobrazbo hčera, prav malo pa za svojo, se seveda ni odvadil govorice mladih dni. Vendar ga loči od drugih globoko čustvo, ki mu zdaj pa zdaj oplemeniti izraz: *sem si navzkriž z* (njunima) možema 124; *to mi pozlati dušo* 124; *moja ljubezen ne prizadene živi duši žalega; srce bi mi poskakovalo* 138; *od enega pogleda mi zastane kri v žilah* 139; *do živega razložiti* 139; *hčeri sta mi čvrsto pripeti na dušo* 139; *si bosta kmalu nadvoje* 140; *ta tič se je pripel na kneginjo* 140; *srce se trga človeku* 157; *star volk sem, še bom grizel* 157; *moj advokat je stopil na prste* 181; *če bi bil njegov protin take pameti, da bi se mu pretegnil v želodec* 182; *mi bo leglo kakor hladilo okrog srca* 182; *me kar mráz preleti* 182; *obrèsti vse štacune* 182; *povedala mi je o vas za cele bukve* 183; *ima me (= mika), da bi zagrešil hudo delstvo* 183; *pod kožo se smejem* 220; *na obleko ne pojde do malega nič* (denarja) 220; *ali nas ima za božje vólke* 234; *ne popústi za polovičar!* 234; *zeti take baže* 235; *se bom že izčajmal, da razberem štreno, ki jo je zmešal tvoj mož* 236; *ta žlahtna prga* 241; *pošlji mi glas, da je vse urejeno* 247; *obleka ji stoji kakor ulita* 253; *to mi je urezalo v srce* 253; *vse sem porazdal do cempera, zdaj bom živel na dobroti* 268; *ima pod palcem* 272; *grenkosti sem goltal* 273; *streči svoji muhavosti* 274; *srd me grabi* 274; *zanju sem si trgal dušo iz telesa* 275; *človek mora zmeraj moža pokazati* 275; *se jima bo utepalo* 275; *ali vam gre to v um, da bom umrl* 276.

Pogovorni jezik je značilen za meščansko penzijo. Sicer so med gosti razlike v izobrazbi, vendar se je govorica izenačila, zčila v nekakšno enoto. Med seboj govore vsi domala isti jezik: *poglej ga, veselega tiča* 21; *lepotice frlé za vami* 33; *uživanje ga je naredilo slinastega polža* 36; *ta čudni svat (= človek)* 46; *ali ga vidite, starega skrčenca, kako se mu oči krešejo* 51; *zdaj sva bot* 107; *povedati na vsa usta* 121; *vam možkim je kakor petelinu na gnoju* 142; *robija ti miga (se obeta)* 143; *on je na svetu (kot) vojvoda* 146; *nikarta teh neslanosti* 166; *mlad človek, ki se mu je prijel srca* 172; *oblekel je poštnega človeka (postal), v kozji rog ugnati* 175; (prefektu) *se stolček maje* 176; *ne da k sebi* 176; *ni mu za ženske* 176; *prime ga omedlevica* 176; *neprijetne robiti* 177; *se je zaljubila in kar leze vanj* 178; *dobiti hrúško po glavi* 186; *to bi nam dušo privezalo* 186; »Prava reč!« *se je odrezala* 191; *kakor moj rajnik mož, malo burjast, pa blagodušen robantè* 192; *pot pod noge* 199; *stojite kakor lipov bog* 199; *sam krompir otepati* 224; *kaj mu je le nastorila, kako ga je tako nase pripela, da pobira stopinje za njo kakor kužek* 224; *pometlo je Ludvika XVI.; soba je res na svetu hlev* 226; *tak pustite že očeta Goriota in ne ponujajte nas več z njim (= ne govorite več o njem); že eno uro nam belite vsako jed z njim; če vam je tako k srcu prirasel ...* 286.

Posebnost zase je vendar Vautrinov govor, ko ta robijaš v čudni naklonjenosti do mladega para razvija svoje cinične nazore o življenju, zlasti pariškem. Kopica duhovitih domislic, primer in življenjskih modrosti v kar se da domačem jeziku: *temu znam jaz votek najti* 21; *jaz se primem vajine zadeve (= se zavza-*

mem) 49; na dušo pihati 54; drenove volje ste 89; ribariti za doto 105; ne palite mi žolča 109; zajedati očetu denar, ki ga nima na prebitek 111; dvajset let otepanja (= trdega dela 113); dregniti v osir 114; pretipljite si srce in obisti 116; razprezati se kakor vladar 116; presti ljubezen mlademu dekletu 117; zapirati komu možnjo 117; loviti doto 118; metati trnek za človeško vestjo 118; kaj hitro bi očeta ovila ter ga poganjala kakor otrok volka, da bi se sukala okrog nje 119; sneti s klina prepir 120; prej ali slej boste ugenili še kaj hujšega (= naredili) 120; mislil sem, da ste krepkejšega jedra 121; zvitorepiti okrog lepe dame 130; nositi zvonec v družbi 159; norce briti 159; prijeti stvar od prave strani 160; dajati na upanje 160; danes niste v svoji navadni koži 166; streči svojim muham 167; zanesti se kakor na zlato vago 167; pokazal sem vam, kako so ubrani zvonci na uri socialnega reda 168; ne mika me, da bi se tukaj plodil po grebenicah 168; čustvo je svet, ujet v misel 168; napletati koga z moralno 169; človeka pili in brusi za vijak v vladnem stroju 172; prebadati z očmi 185; se ne bova pisano gledala 185; mi je v srce seglo 192; pretipati komu srce in obisti 192; s teboj ni češenj zobati 206; vse škripcice napeti 209.

Mladi pravnik Rastignac je nekako zveza med meščanskim in aristokratskim svetom. Temu ustrezno je tudi njegovo izražanje: pitati koga z markijem 89; trgati srce z jeklenimi kremplji 121; čednost ne trpi polovičarstva 121; zdaj sem kos gospodu, zdaj se mi pozna plemič 122; na en mah bi ogrenil celo premoženje 135; mislim, da gospe nisem bil čez voljo (= zoprn) 140; mislila je nanj kolikor na lanski sneg 140; za žensko dušo izgubiti 143.

Več težav ima prevod s salonskim jezikom. Upoštevati je treba, da ga Slovenci nimamo posebej izdelanega in da si moramo pač pomagati z nekoliko privzdignjenim knjižnim jezikom. V romanu nastopa dvoje aristokracij, krvna in denarna. Razumljivo je, da parveni često pade nazaj v nekdanjo govorico, posebno kadar ni na očeh in kadar je čustveno prizadet. Na drugi strani pa je res, da je Župančič tako ljubil sočno izražanje, da se mu ni mogel zmeraj odreči. Naj omenim nekatere primere, kjer ga je po mojem mnenju malce zaneslo. Tako npr. govori vojvodinja, resda v intimnem pogovoru s svojim varovancem: *mu ne grem na limanice* 85; *svet je zmes nedolžnih cackov in prevejanih falotov* 87; *še Bog, da se je* (ta ženska) *tako naredila* 129; *če jo boste tako požirali s pogledi* 130; *gospa je na žerjavici, togota jo razjeda* 130. In malo čudno je slišati v grofovih ustih, čeprav je močno razburjen: *ne brigam se, kaj bodo mislili o meni ljudje, ki mi niso ne v peto ne v šesto* 278.

Veliko več svobode kakor v dialogu ima prevajalec v pripovedi. Res se mora tudi v tej vsaj malo ozirati na družbeni sloj, o katerem govori ali katerega popisuje, vendar se ta vezanost marsikdaj lahko podredi živosti in neposrednosti prikazovanja. V meščanski penziji govori takole: *njena postava, zalita kakor tolst mežnar* 4; *kuha jezo* 23; *ne gre ji izpod palca* 28; *goltati maščevalnost* 30; *se je smukala h Goriotu, opravljena kakor deveta kraljična* 32; *kot da ga je zbodla z razbeljenim železom* 35; *zaspali kakor polh* 44; *zabosti oči v koga* 53; *splošno mišljenje se je presuknilo* 90; *denar dobro obrniti* 99; *se ziblje v devetih nebesih* 105; *tega človeka ni mogel* 106; *ta smeh ga je pogrel* 107; *ob pogledu te je zazebljo* 137; *vleči na ušesa* 138; *besedo ujeti* (mimogrede slišati) 142; *glava mu je gorela od vročice* 142; *zagnati halo* 146; *to ga je zbodla* 158; *kadar se mu je odprl curek besed* 178; *stavki, ki so padali v presledkih iz njegovih ust kakor kaplje, ki se trgajo od pipe* 178; *naplêla je celo rešto praznih modrosti* 198; *pretekniti roko pod pazduho* 213; *kričati kakor dvajset sejmarjev* 215.

V popisovanju pariškega življenja, v razglabljanju o njem in pri razkladanju življenjske modrosti uporabljaja prevajalec naslednje zveze: (bruc) se izlušči iz lupin, si razširi obzorje 37; obrniti jadra za pravim vetrom 38; take misli so ga naskakovale 38; stara dama je najprej dobro otresla veje rodovniškega drevesa 39; dvoje čustev mu je izpilo vse soke 95; zlata na pretek 125; prekladati si dolgove 161; mladina dobi odvezo za svoje pogreške 162; pisarniška tapica 172; je slekel provincialsko kožo in se lepo zložno ustanovil v položaju 228.

Manj je za salon značilnih fraz, kakor: pas je zažemal njeno vitko rast 64; bliski so se ji kresali v očeh 85; smehljaj prebegne preko ustnic 165. Popis do-gajanja med aristokrati se kaj malo loči od jezika splošnega popisovanja: temu človeku ni zaupati orehove lupine 64; odnesti pete 74; stati na oprezu 77; debelo se je čudil 127; samo zanjo je imel oči 129; kakor bi trenil 131; prvine ljubezni so ga prav tako drago stale, kakor so bile presne, kiselkaste in sladkega okusa 164; vrgla mu je pogled 165; storilo se mu je inako 183; vlekla je vse oči nase 263.

Primerjava z izvirnikom. Najboljše potrdilo gornji obravnavi bo pač dala primerjava med izvirnikom in prevodom: tako se je izrazil Balzac, tako je poslovenil Župančič. Naj si vsak sam ustvari sodbno, koliko se je prevajalec držal izvirnika, kdaj se je morda preveč oddaljil, kdaj fraza ni najprimernejšega. Stran izvirnika je v oklepaju: si quelque serrure allait mal — če se je kaka ključavnica zaskočila 21 (17); ça me connaît — temu znam jaz votek najti 21 (17); garder rancune — kuhati jezo 23 (18); elle ressembla parfaitement — je bila na svetu kakor 28 (25); quoique peu dominante — čeprav ji ni šlo rado izpod palca 28 (25); dévorer ses désirs de vengeance — goltati maščevalnost 30 (28); il s'est ruiné — se je ugonobil 32 (29); elle filait chez Goriot — se je smukala h Goriotu 32 (30); mise comme une divinité — opravljena kakor deveta kraljična 32 (30); vous êtes aimé des belles — lepotice frlé za vami 33 (31); piqué avec un fer — kot da ga je zbodlo z razbeljenim železom 35 (34); le drama éclata — ta drama se je izprožila 36 (35); il se dépouille de son aubier — se izlušči iz lupin 37 (36); concevoir la superposition des couches humaines qui composent la société — razume sklade in plasti, ki sestavljajo družbo 37 (36); enfler ses voiles — obrniti jadra za pravim vetrom 38 (37); ces idées l'assaillirent — take misli so ga naskakovale 38 (38); les souvenirs dont sa tante l'avait bercé — spomini, v katere ga je teta zazibavala 39 (38); s'il réussissait auprès de — ako se mu obnese pri 39 (38); elle était une des sommités du monde aristocratique — je štela med vrhunce aristokratskega sveta 40 (39); dormir à poigns fermés — je zaspal kakor polh 44 (44); vos pensionnaires avaient bien le diable au corps; ils ont tous décanillé des le patron-jacquette — vaši gostači imajo menda mevlje v riti, vsi so jo že na vse zgodaj pobrisali (govori dekla) 46 (46); ils dorment comme des souches qui sont — spita kakor dve kladi, saj tudi sta 46 (47); où donc est-il allé, ce chinois-là? — kam pa je prav za prav šel, ta čudni svat 46 (48).

Se bo nadaljevalo.

O STILNI PODOBI SLOVENSKEGA SLOVSTVA V OBDOBJU REFORMACIJE

Vse* do iznajdbe tiska je bilo s prozo težko. Tisk je omogočil razvoj prozne tehnike. Knjigo je v tem smislu na Slovenskem prvi izkoristil P. Trubar. Njegov pripovedni način sta določala protestantski verski nazor in njegovo širjenje med Slovenci. Zato je bil pripovedni slog ob napadalni (polemični) zavzetosti tudi plastičen in živ. Socialna določenost tega stila izhaja iz narodnostne zavesti in iz izredne ljubezni do rojakov; zaradi obojega je Trubarjevo besedilo vedno ali intimno pripovedovanje ali pristen pogovor. Hkrati je njegova pripovedna proza razčlenjena tudi glede na tematiko in namen. Snovno pogojenost Trubarjevega stila vidimo npr. v naslednjem odlomku (*Ta evangeli svetiga Matevža*, 1555):

Lubi Slovenci! Vom inu nom je vedejoč, de le-ta naša slovenska beseda dosehmal se nej z latinskimi, temuč le ta krovaška s krovaškimi puhštabi pisala. Iz tiga vsaki more vejčiti, de nas le-tu pisane inu tolmačovane (kir nemamo pred sebo obeniga navuka oli eksempla) zdaj na prvu težku stoji. Obtu aku katerimu le-tu naše prvu delu se cilu popelnoma ne zdi, ta zmisli, kaj vsi modri govore, kir pravijo, de sledni začetek je težak inu nepopelnom. Mi smo, Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovimi puhštabi to našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji, štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštavov oli konsonantov k ani silabi ne jemali, koker ti Peami inu drugi dejo, kateru je grdu viditi.¹⁹

Odlomek je logično izredno razčlenjen in miselno gladek. Stavki so razmeroma kratki in z njimi izpovedane misli so pregnantne. Temeljna značilnost tega odlomka je njegova — znanstvena zasnovanost.

Drugačno je besedilce iz Trubarjeve pridige o veri (*Katekizem*, 1550):

An verni človik ta ima napoprej to misel inu dobro šego na sebi, de lubi to božjo besedo, to rad posluša oli sam bere, to samo za risničnu drži inu ti isti sami verjame. Kar pak ludje govore, vuče oli dejo ter si bodi ti sveti očaki stare oli nove vere, falš krščanska cerkov, koncili, navada, papeži, škofi, fari, menih oli dur bodi, taku ta verni gleda inu rezmisli, aku se nih vuk inu vse djane gliha z božjemi besedami, katere so v tih svetih bukvah, v ti bibliji zapisane. Aku nekar, taku nim ništer verjame inu ne dej po nih vuki. Za tiga volo je ta verni an moder, zastopen inu an bogat, srečen človik, najsi ga drugi ljudje za norca inu boziga imajo...²⁰

Razločki so očitni na prvi pogled. Besedilo je bilo namenjeno govorjenju, zato je stavek zgrajen manj strogo, poln je inverzij (zlasti pri glagolih in zamikih) ter dodajanj ali ponavljanj. Besedni red je mnogo bolj svoboden. Edini avtorjev namen je pokazati kakšne lastnosti ima veren človek. Te naj bi posnemali. Opazen je torej ton moraliziranja. Ubeseditev je sicer podrejena osnovni misli, ali je ustrojno precej svobodna; v osnovi odlomka je namreč pogovornost. Ves navedek je potemtakem primer konverzacijskega sloga, katerega osnovna značilnost je istovetnost govorjenega in pisanega stavka.

Za diferenciacijo Trubarjevega pripovednega stavka prihaja kot spodbuda v pošteveh zlasti Erazem Rotterdamski, ki ga je slovenski reformator temeljito preučeval in izredno cenil.²¹ Natančna analiza Trubarjevih besedil in obeh spisov velikega kumanista (zlasti *Stultitiae laus*, 1509 in *Colloquia*, 1518) razen miselnih vzporednosti odkriva vrsto stavčnih obratov in stilemov, ki so stična točka med obema avtorjema.

* V prvem delu razprave naj bo: str. 16 II/3 od spredaj: duha⁸; str. 18 v od spodaj: zamenjaj 2. in 3. vrstico; str. 20 opomba 4; Mirkovič, Vlačič.

V zvezi s tem naj bo omenjeno naslednje:

1. Erazem je zahteval vrnitev k virom. To ni bila samo stvar filologije, ampak predvsem нравna in lepota potreba takratnega življenja. Za to se je bilo treba seznaniti z antičnimi govorniki, pesniki in filozofi (zlasti s Platonom); koristen pa je bil tudi študij cerkvenih očetov.

2. Ker sta mu bila slogovna ideala miselna jasnost in izrazna enostavnost, je odklanjal sleherno jezikovno iskanost in branil izražanje, ki izhaja iz predmeta. Njegov razum ni bil zgodovinski ali filozofski, marveč filološki in moralizatorski, zato mu je najbolj ustrezalo parafraziranje. Humanistični jezikovni ideal je bil Cicero s teorijo stila kot pojava »parolae ornatae«. Erazem se je v satirično-polemičnem dialogu *Ciceronianus* (1528), še bolj pa v pismu van Goesu (18. avgusta 1535), opredelil drugače. »Ciceronova barvitost se ne prilega... verskim vprašanjem... Filozofija o božjih rečeh ima prav tako svojo posebno govorico, kakor ima svojo posebno, od človeške modrosti različno modrost... Jaz imam veliko veselje s čistim Ciceronovim slogom pri drugih in tudi sam ga ne zametujem; da bi se pa ravno bojevito gnal za njim, tega pa ne«.

3. Erazmov estetski impulz je bila téma z variacijami, v čemer se je utelešala njegova intimna želja, da pokaže celotno jezikovno bogastvo in vso različnost izraza.²²

Tudi Trubar se je v svojih idejnih premisah vezal zlasti na prve faze krščanstva (apostoli in cerkveni očetje) in le-tim dodajal humaniste (npr. Francesco Petrarca) ali predstavnike reformne miselnosti (Jan Hus, Girolamo Savonarola). Pri vseh se je razen s sorodnimi idejnimi klicami srečaval tudi s problemom izraza. Le-ta je bil v XVI. stoletju izredno živ problem, saj so bila jezikovna in stilistična vprašanja povezana z usodo reformnega gibanja. Zato so — po stopnjah Erazma Rotterdamskega — vsi evropski reformatorji temu problemu posvečali veliko pozornost.

Zaradi flacianističnih genetičnih prvin, ki jih vsebuje Trubarjeva ideologija, se splača ogledati, kaj je o tem mislil Matija Vlačič (Flacius Illyricus). Zanimivo je, da je takega razpravljanja pri njem obilo. Razlog za to je raba tropov in figur, ki jezikovno manj večjim otežujejo razumevanje. Vzporednost z Erazmom je očitna, tudi Flacius odstopa od ciceronovskega pojmovanja stila. Njegova pozornost se je obrnila k homerskemu izrazu in nekaterim antičnim ustvarjalcem (Sofoklej, Horacij in Vergil), posebej pa, kar je naravno, k biblijskemu načinu izražanja. V njem je posebej dvignil stil pisem sv. Pavla, ki je bil s svojim stavkom o jeziku (Et omnis lingua confitebitur Deo) eden idejnih vzornikov reformnega gibanja.²³

Erazem, Flacius in Trubar²⁴ so potemtakem pristajali na tukididovsko pojmovanje stila, ki ga je veliki Labinec v delu *Clavis scripturae sacrae* (1567) označil s šestimi značilnostmi:

- a) izreči s čim manj besedami obilo stvari in veliko o stvareh;
- b) doseči z malo jezikovnih sredstev bogato vsebino;
- c) govor mora delovati s svojo silo;
- č) besede naj bodo slikovite in izrazno polne;
- d) miselni zaključki morajo biti čisti in
- e) važna je miselna (= stavčna) konstrukcija.²⁵

Vendar pa je na takšno prakticistično-koristnostno pojmovanje vplivala zavest o govorniški vrednosti živahne in z zgodbami izpolnjene pripovedi. Trubar je v tem smislu delal od začetka.

Za začetek si oglejmo njegovo primero. Trije primeri naj opozore na njih ekstenzivno rast:

A. Vi možje, lubite vaše žene, *glih koker* je Kristus lubil sujo gmajno.

B. Te su nih zavupane v Buga stavile inu so bile nih možjem pokorne, *koker* je ta Sara timu Abraamu bila pokorna inu je nega imenovala gospud, katere ščere ste vi postale.

C. Katera gosposčina, mala oli velika, nemilostivu s sujemi kmeti inu pokorniki okuli hodi, po sili inu po krivini tu nih jemle, prevelike štivre inu tlake nalagajo, hud konec vzemo; nih blagu do tretjiga erba ne pride, nih stan inu žlahta cilu pogine, *koker* so ti celski knezi, naj so si dosti kloštrov inu kaplanij štiftali, v Rim hodili, vsi poginoli inu konec vzeli, za volo kir so nih kmetom te lipe ščere po sili jemali, ž nimi kurbali inu drugo krivino inu silo obhajali.²⁶

Od razmeroma abstraktne primerjave (A) se postopoma dvigamo v vse bolj razčlenjene in konkretne podobe. Primer (B) je zasnovan na znani zgodbi iz biblije; prinaša samo misel zgodbe in to z evokacijo. Tretji primer se opira na zgodovino celjskih grofov. V ospredju je življenjska vsebina in njena pravna presoja, zaradi katere so celjski grofje »hud konec vzeli«. Kljub konkretizaciji je v navedenih treh primerih vse bolj subjektivna razlaga objektivnih dejstev. Celjski grofi so v Trubarjevi razlagi postali zgled določene npravne in enostranske kategorije. Ta je zares objektivna in navzoča za vse kristjane (kaznovanje greha), vendar je razlaga propada celjskih grofov individualna in v tem smislu izvirna, čeprav zgodovinsko nepristna. Tudi ta razlaga še računa z evokacijo, vendar je v zgradbi celotnega odlomka mnogo bolj izdelana in samostojna kot v prvih dveh. Od preprostega primerjalnega stavka (A) se je primera razčlenila v že kar samostojno podobo, sestavljeno iz več dogodkov, ki so med sabo v vzročni zvezi. Ti primeri torej govore o nastajanju nekakšne zgodbe, kar je v celoti najbolj pomembna lastnost Trubarjeve proze.

Trubarjeve primere so pretežno svetopisemske in zgodovinske. Podobnega izvora so tudi dogodki, ki jih avtor vključuje v svoja dela v obliki epsko pripovedovane zgodbe. Sveto pismo kot »opus proprium« reformacije se vsebinsko razteza od nežnosti dogodkov v božični noči do strahotnih prividov apokalipse. Prevod tega dela je zahteval izredno jezikovno spretnost, ki jo je po Trubarjevih poskusih na Slovenskem zmožel Jurij Dalmatin. Njegov prevod biblije v slovenščino (1584) je ustvaril jezik narodnostne skupnosti. V prevodu so vsi trije funkcionalni stili slovenščine: kmečki, meščanski in cerkveni, njih sestavine je prelil v svoboden literarni jezik, ki sta ga mogla sprejeti tako vas kot mesto. S to svojo lastnostjo je Dalmatinova biblija v svojem času in še daleč v prihodnost integracijski faktor slovenske narodnostne zavesti. Kot ustvarjalno dejanje je postala jezikovna in stilna norma, h kateri so se vsi kasnejši rodovi do XIX. stoletja vračali kot k živemu studentu.

Biblija pa je polna tako imenovanih prilik, za katerih prevod je bilo treba ustvariti določeno pripovedno tehniko. Za prevajanje je bilo treba obvladati tudi zgradbo dialoga, sobesedila in primernost replik. Ob prevajanju novega testamenta je Trubar pokazal izredno veliko jezikovno-stilistično iznajdljivost; ta se v najboljših primerih približuje pravi pisateljski tvornosti.²⁷

Prevajanje svetopisemskih prilik pa ni bila samo preizkušnja jezikovnega znanja in slogovne iznajdljivosti. Ob njem se je sproščala možnost in rojevala volja, da se tudi druge in drugačne zgodbe povedo na enak način. Biblija je delovala kot spodbuda za razvijanje določenih literarnotehničnih prvin, ki so pripeljale do nastanka bolj zapletenih pripovednih struktur. Takšna je na primer naslednja zgodba:

V tim istim času je bil en brumen, bogaboječ, vučen menih inu doktor s. Avgustina ordna, timu je Martinus Luther bilu ime, na veliki šuli v tim mejstu Witttembergi. Ta je nerprvič zuper te golufske papežove odpuske inu zuper te falš meniške pridige začel govoriti, dišputirati inu pisati. Inu je nerporej timu menciškimu škofu, potle timu magdeburskimu, za tejmi nega ordna višimu, h poslednimu samimu papežu pisal inu nje vse prosil pohlevnu inu opominal, de bi oni, koker tim višim inu škofom sliši, to pokuro inu ta evangeli pridigali inu tim menihom prepovedali, s tejmi odpuski te boge ludi ob nih denarje noriti inu nih duše zapelati. Oli Luter s tako prošno per nih vseh nej ništer opravil, temuč ta papež inu ti škofi so naredili inu dopustili, de od vseh stran inu dežel menihi, doktorji inu te velike šule su zuper nega vpili, pisali inu za kecarja šacali. H poslednimu ga je papež sam za kecarje obsodil inu panal. Inu je gospudi cesarje pregovoril, de je Luterju to nembško vso deželo prepovedal inu vse nega bukve sežgati zapovedal.²⁸

Začetek reformacije in usoda Martina Luthra sta sicer le vrinek, a ta je izoblikovan izrazito pripovedno. Odlično so zadeti kraj, čas in glavni lik. Pripovedovanje je izredno dinamično. Trubarju se je posrečilo vplesti obe nastopajoči sili kot enakopravna nasprotnika v pripovedni položaj. S tem je bil za slovensko pripovedno prozo osvojen pomen dogajanja kot tretje strukturne prvine pripovedne proze (ob junaku in prizorišču).

Zaustavimo se še ob tistem, kar izhaja iz Trubarjeve osebne usode in individualne izkušnje. Oblikovanje dogodkov in zgodb iz biblije ali zgodovine ga je osredotočalo na en pripovedni motiv, mu izostrilo koncentracijsko sposobnost in odprlo nekatere možnosti zgradbe. Ob tehničnih novostih pa mu je vsiljevalo tudi določene nazorske aspekte, kar je v osnovi njegovih proznih zgodbic iz osebne izkušnje. Za njihovo strukturo dva primera:

Inu v tim 1519. lejtju je bil en menih Boltežar lbmar; ta je v tim mejstu Renspurgi per eni kapeli, v kateri je bil en pild Dvice Marije namalan, enu taku veliku cuprane sturil, de so vsi žlaht ludje iz te pajerske dežeze, mužje inu žene, h ti kapeli inu pildu, koker bi nori inu vstekli bili, tekli. Ti eni so vile, ti drugi grable, panve inu druge posode v rokah imejli inu so le melčeč tekli, nikomer odgovurili. Tu sem jest sam v Žalspurgi vidil. Le-ta menih je potle to bidertaufersko vero gori perpravil. Tiga so v tim 1528. lejtju na Dunaju sežgali, nega ženo vtupili. Tu sem jest tudi vidil...²⁹

Muj oča, kadar je na Rašici s. Jerneja cehmošter bil, je bil pustil to cerkev vso enimu krovaškimu malarju malati. Ta je tim svetnikom, suseb tim jogrom, velike brade inu mostače po tursku inu krovašku malal. Natu so v tim 1528. lejtju ti Turki prišli, to cerkov sežgali inu s. Jerneja pilda v kori, kir nej mogel zgorjeti, roke odbili, oči izteknili inu tu malane je vse proč palu. Timu malarju je bil muj oča dal dvajseti vogrskih zlatih. Te iste bi bil bule nalužil, de bi bil ene štiri voli kupel inu tim bozim sosedom dal, de bi ž nimi bili orali, suje otroke živili.³⁰

Ob opisu smrti prekrščevalca Boltežarja Hubmaierja (1480—1528) velja opozoriti na tipični pripovedni položaj: očividec pripoveduje občinstvu o dogodku, ki ga je sam videl. Trubarju je zlasti veliko do pristnosti pripovedovanja, saj kar dvakrat govori o svoji osebni navzočnosti (Tu sem jest sam v Žalspurgi vidil, Tu sem jest tudi vidil...). Ves dogodek sestavljajo trije snovni deli: menihov čudež (1), ljudsko romanje (2) in menih na grmadi (3). Podobno in še bolj dosledno je zgrajen drugi odlomek. Snovne prvine si v njem slede takole: cerkvena slikarija (1), prihod turške vojske in požig cerkve (2) ter iz tega sledeči nauk (3). Posebnost te zgradbe je trodelnost (triadična členitev), slovenskemu reformacijskemu slovstvu glavno strukturalno načelo. Tudi ta lastnost ima — če smemo tako reči — poklicni izvor, saj izhaja iz biblijske literarne teorije in iz simbolične vrednosti števila tri. Posamezni deli Trubarjeve pripovedi

si slede v zaporedju: parafraza, eksplikacija in alegorija, za kar imamo potrdilo v njegovi verzificirani obdelavi I. psalma (*Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami*, 1579). V prozi je tretji del dosledno sklep k posameznim trditvam, posledica nakazanih vzrokov, ter je lahko oblikovan kot sentenca ali aforizem z moralistično vsebino. Pri tem seveda ne gre za zavestno, v avtorjevi nameri vsebovano hotenje; trodelnost je rezultat podzavestne in spontane usmerjenosti v razčlenjevanju snovi, izhaja iz psihofizičnih osnov avtorjeve osebnosti, iz njegovega pogleda na svet in iz njegovega temperamenta. Vse omenjene vezane zgradbe reformacijske književnosti potemtakem niso in ne morejo biti umetne tvorbe, ampak so izraz duševnega ustroja, ki je samogibno narekoval prav takšno razčlenitev snovi.³¹

Drugi življenjepisni odlomek pa je značilen še iz nekaterih razlogov. Ko Trubar govori o cerkveni slikariji, na njej poudarja njeno posebnost, ki je posledica slikarske šole (»velike brade inu mostače«).³² To pomeni, da je opazil najznačilnejšo podrobnost. Trubarjeva razvita opazovalna sposobnost ima predvsem razumske osnove. Celoten dogodek je razumsko razčlenjen. Med posameznimi sestavinami tega odlomka so poiskane logične zveze in odnosi. Le-ti pa niso samo navzoči, marveč so na poseben način zapleteni v dogajanje. Obstaja širše epsko ozadje, vendar pripovedna linija ni oblikovana usklajeno, ampak je dramatično razčlenjena. Osnova slehernemu epskemu položaju je spor, ki ga sicer določa protestantska verska ideja, ali je praviloma epsko zgrajen. Avtor ta spor doživlja intenzivno, zato izkorišča govorniška sredstva. Med njimi sta zlasti opazna stopnjevanje in kopičenje pojmov (roke odbili, oči izteknili; ž nimi bili orali, suje otroke živili), kar je posledica pripovedovalčeve ekstenzivne rasti glede dogajanja. Navedene značilnosti pa omogočajo sklep, da Trubar zares nima zavestne oblikovalne umetniške volje, da pa ima sposobnosti zanjo. Za razvoj slovenskega pripovednega stavka je njegov dosežek neprecenljiv vogelni kamen.

Trubar je prinesel v nastajanje slovenske pripovedne proze anektoto, to svojevrstno prozno prvino.³³ Anekdota ni več samo literarni dodatek bogoslovni misli, marveč ima samostojno vlogo, ki izvira iz njene zgradbe in iz njenega namena. Zgradba je biblijskoliterarna, namen verskopoučen. Komunikacijski proces je zasnovan na življenjepisni pristnosti, ki je pripovedno zgrajena in kot pripoved želi delovati na bralca ali poslušalca. Vloga anekdotičnih vrinkov je pri Trubarju izrazito pripovedna in je pomemben literarnotvorni sunek v nastajanju slovenske pripovedne proze.

S to značilnostjo je slovenska reformacija s Trubarjem na čelu zaključila slovstveni proces, ki se je začel z brižinskimi spomeniki. Ta proces je trajal skoraj šest stoletij. V njih ni literarnorazvojne strnjeneosti, marveč jih označujeta sporadičnost in slučajnost. Sklenjen razvoj je bil v tem času edino na področju ljudske pesmi z njeno posvetno in cerkveno smerjo. Vse drugo je ostajalo pri elementarnih poskusih, ki pa so kot nastavki za prihodnost izredno pomembni. Za slovensko pripovedno prozo je v omenjenem obdobju značilna ena sama literarna lastnost: od krasilnih nalog se je povzpela do samostojne pripovedne vloge. S tem je v svojem nastajanju dosegla tisto stopnjo, od katere dalje je bil njen razvoj tehnično lažji, a strukturalno mnogo bolj zapleten. Delež slovenskih reformatorjev je bil pri tem znaten; s svojim kulturnozgodovinskim delom so položili temelje tudi pripovedni prozi.³⁴ Ideja reforme sicer ni dopuščala, da bi se bili zarodki preobrazili v zavesten umetnostni nazor, ni pa odklanjala umetnosti same. Zato sta živeli reforma in umetnost v svojevrstnem

sožitju, ki za umetnost ni bilo enakopravno. Načelo estetskega je bilo sicer podrejeno verski obnovi, vendar pa je tudi kot tako oblikovalo slovenski pesniški in pripovedni jezikovni izraz. Ostalo je literarna prvina, ki se je včlenila v nadaljnji razvoj in je v takšni obliki navzoča še danes na dnu sodobnega knjižnega sloga.

O P O M B E

¹⁹ Rupel, 15. — ²⁰ Rupel, 6. — ²¹ Na to zvezo je opozoril A. Slodnjak v akademskih predavanjih. Konkretnejšo analizo prinašajo moja *Poglavja iz starejše slovenske književnosti* v študiji *Trubar in reformacija* (Nova obzorja 1957, str. 563—73). V Ruplovi priredbi slovenskih protestantskih piscev so mesta o Erazmu na str. 13, 20, 22, 25, 28, 54 in 65. — ²² Prim. tudi Erazmov *Enchiridion militis christiani* (1502), *Adagiorum collectanea* (1500), *Parabola* (1514) idr. O Erazmu pišeta Johan Huizinga, *Europäischer Humanismus*: Erasmus, Rowohlt Hamburg 1958, in Anton Sovrè v uvodu k prevodu *Hvalnice norosti*, Ljubljana 1952. — ²³ Mirkovič, 364. — ²⁴ Za njega velja ponovno pogledati uvodoma citirane izjave. — ²⁵ Mirkovič, 365. — ²⁶ Rupel, 11, 12 in 39 (podčrtal J. P.). — ²⁷ To lastnost mu je pripisal tudi A. Slodnjak, ko pravi, da je »hie und da echt poetisch« (*Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin 1958, str. 57). — ²⁸ iz knjige *Artikuli oli dejli te prave, stare vere krščanske* (1562)) Rupel, 71—2. — ²⁹ Rupel, 124. — ³⁰ Rupel, 128 (oba teksta iz leta 1575!). — ³¹ Primerov triadčnosti je obilo tudi v protestantskem pesništvu. Njihovi zametki pa so v tako imenovani trinitarični doksologiji, za katero je vrsto primerov mogoče najti ne le v reformacijskem slovstvu, marveč v starejših obdobjih slovenskega slovstva (npr. brižinski spomeniki). — ³² Prim. Stelè, *Vloga reformacije v naši umetnostni zgodovini*, *Drugi Trubarjev zbornik*, Ljubljana 1952, str. 119—50. — ³³ Anekdota je v svojem prvotnem pomenu pojem za »simple and unelaborated narration of an incident« (Dan S. Norton — Peters Rushton, *A Glossary of Literary Terms*. Revised by M. H. Abrams, New York 1957, str. 88). — ³⁴ O tem prim. moje študijo *Zgodovina slovenske pripovedne proze: I. Od brižinskih spomenikov do Primoža Trubarja*, ki izide v praškem slavističnem časopisu *Slavia*.

Zapiski, ocene in poročila

MARTIN JEVIKAR: VERONICA DI DESENICE NELLA LETTERATURA SLOVENA

Padovanska univerza je konec 1965 izdala pri tamkajšnji založbi v Trstu natisnjeno knjigo o Veroniki Deseniški v slovenski literaturi. Njen avtor Martin Jevnikar je profesor v Trstu, zraven predava slovenski jezik in literaturo na univerzi v Padovi. Posvečena je A. Cronii, znanemu slavistu s te univerze. Uvrščena je v serijo z značilnim naslovom *Biblioteca Sarmatica*, ta pa je del zbirke študij o vzhodni Evropi, pri kateri so uredniki E. Anghieri, A. Cronia in C. Tagliavini.

Študija, ki obsega 122 strani, se loteva najprej obravnave zgodovinskih virov, ki govorijo o Celjanih in Veroniki. Iz njih prihaja človeku v zavest, kako je politična in osebna usoda tega fevdalnega okoliša zadevala tudi bližnji italijanski svet, ki ga je takrat predstavljala beneška republika. Podoba, ki si jo je mogoče ustvariti po teh zapisih, služi za kritično primerjavo z literarnimi obdelavami v tujem — nemškem, hrvaškem, češkem, italijanskem — predvsem pa v slovenskem pisanju. Pri vsakem govoru o celotnem, zlasti odskem ustvarjanju, na široko pa o tistem, ki upodablja Veroniko. Pregled teh obdelav, njih medsebojnih zvez in literature, ki se jih dotika, je zelo skrben in vesten. Priznati je treba, da se razgrinja pred očmi marsikaj malo znanega, naj gre za tuje ali domače pisatelje, da omenim med njimi Jožefa Iskrača Frankoskega. Tako me je tudi opozoril na nekaj objav Novačanove dramatike, ki sem jih sam prezrl, in to ne samo tistih, ki niso najbolj pri roki. Prijemi res niso najbolj novi, tudi gre literarno-kritična analiza včasih že čez interesni okvir ali v drobnosti. Sodbam je na splošno treba pritrditi. Sicer pa jih je tudi dobro podprl s kritikami, na katere se sklicuje. Predaleč gre, ko krsti Valvasorjevo pripoved o Deseničanki za slovensko novelo. Ugovarjal bi oceni Zupancičevega *Zimzelena pod snegom*. Omemba z obravnavo nima nujne zveze, če pa je delo že vzel v misel, moram zavriniti trditev, da je to »zakasnela, prisiljena in bleda zbirčica.« Saj je tukaj marsikaj živega in človeško celo bolj toplega kakor v prejšnjem

Župančičevem ustvarjanju. Pri Kreftu pravi, da je govor njegovih oseb poln tujk, vendar recimo cekin, pa tudi natura ali celo oštarija ne morejo biti na isti ravnini kakor ekstenzenca in podobne. V podčrtnih opombah je sprva nekajkrat neprimerno imenovan namesto avtorja citirane trditve urednik literarne zgodovine, ki je izšla pri Matici. Kasneje se popravi in ravna v redu. Zanimivo je, koliko je skoraj do konca citiranega slovenskega besedila, celo takega, ki stilno ni tipično in bi mu prevod v italijanščino ne zabrisal barve. Je pa s takim obilnim navajanjem slovenščina tudi na zunaj postavljena na isto raven kakor razpravna italijanščina. In razveseljivo je, da priča o tem tudi slovenski naslov knjige, uvrščen v grafično opremo platnice.

L. Legiša

NEKAJ OPOMB K SVETOVNI KNJIŽEVNOSTI I IN II

Z obema knjigama *Svetovne književnosti* smo dobili ne samo dragocen pripomoček za pouk slovenščine v srednji šoli, ampak še več: z njuno uporabo je mogoče temeljito spremeniti pouk slovenščine, saj razširjata dijakovo srednješolsko obzorje. Čeprav knjigi — antologiji svetovne književnosti od stare egiptovske književnosti do moderne absurde drame — presegata srednješolski okvir, saj lahko obogatita knjižnico vsakega ljubitelja književnosti, naj se v tej oceni ustavimo le ob njih uporabnosti v srednješolski praksi.

Uredniku izdaje Janku Kosu je ob sodelovanju Dušana Pirjevca in Staneta Miheliča uspelo prikazati razvojno linijo svetovne književnosti z dovolj značilnimi odlomki, čeprav se ne bi dalo reči, da tu ali tam ne bi bil umesten tudi drugačen izbor. Na tako širokem področju, kot je svetovna književnost, je seveda možnih kaj različnih subjektivnih sodb, zato bo tudi ta le ena od mnogih.

Kaj nam nudi izbor za I. letnik gimnazije? Pri orientalskih književnostih bližnjega vzhoda (egiptovski, babilonsko-asirski, judovski, perzijski, arabski) so teksti povsem primerni, nujno pa je dopolnjevati obravnavanje te literature z zgodovino. Kolikor uglašata svoje delo v razredu zgodovinar in slavist, je stvar v redu, sicer je potrebno, da se slavist poda tudi na zgodovinsko področje. Že tukaj, in pozneje vseskozi, lahko opozarjamo tudi na dela, ki obravnavajo določen kraj in čas (npr. za stari Egipt: Prus, *Faraon*; Waltari, *Egipčan Sinuhe* itd.). Pri egiptovski književnosti bi želel odlomek iz kakšnega značilnega mita (prim. Matje: *Staroegiptovski mitovi*).

Pri književnostih Daljnega vzhoda (indijski, kitajski, japonski) me ne zadovoljuje izbor iz kitajske lirike. Iz *Šikinga* bi bila potrebna vsaj še *Brezupna prošnja*, Litajpo pa bi bil morda predstavljen z *Rdečo rožo*, *Pivcem pomladi* in *Zdravico*, namesto s katero objavljenih pesmi. Izbor iz indijske in japonske književnosti zadostuje. Pri vseh vzhodnih književnostih se je treba dotakniti tudi mitologije oziroma verstev, pa tudi reprodukcije iz indijske, kitajske in japonske likovne umetnosti so priporočljiva dopolnitev pouka (spet, kolikor se obravnavanje pri literaturi ne ujema z umetnostno vzgojo).

Pri antični grški in rimski književnosti je izbor tekstov prav dober, saj nam knjiga predstavlja najrazličnejše avtorje in literarne zvrsti. Pri obravnavi teh književnosti nam lahko dobro služita tudi knjigi Schwaba (*Najlepše grške antične pripovedke*) in Schalka (*Pripovedke o rimskih bogovih in junakih*). Manjka pa v knjigi kak primer zgodovinske proze v antiki, npr. Herodot.

Pri evropski srednjeveški književnosti pogrešam kako pesmico potujočih študentov — vagantov, npr. *Carmen buranum*. Primeren bi bil tudi odlomek iz pesmi o *Nibelungih*.

Snov za II. letnik se začne s književnostjo renesanse in baroka, ki jo je urednik obdelal skupno, podobno kot van Tieghem v knjigi *Zgodovina evropske književnosti od renesanse do danes*. Pogrešam še kak odlomek iz renesančne epike (Tasso, Camoens). Humanistične avtorje bi lahko predstavil More z odlomkom iz *Utapije* ali Erazem Rotterdamski z odlomkom iz *Hvalnice norosti*. Pri romanu bi le veljalo opozoriti na pastirski ali vsaj na potepuški roman (morda odlomek iz *Lazarilla de Tormes*). Manjka tudi začetnik esaja, Montaigne. Pri dramatikih tudi v opombah ni omenjena Rojasova *Celestina*. Tudi primer izrazitega baročnega teksta (barok je predstavljen le z odlom-

kom iz Calderonovega *Sodnika Zalamejskega*) bi bil morda na mestu. Med pesniki bi prišla v poštev predvsem Gongora in Marini, v prozi pa seveda Marivaux.

Klasicizem je dosegel vrh v francoski klasicistični dramatik; to je primerno upoštevano. Nekaj izbranih aforizmov te dobe (iz knjige *Življenjska modrost francoskih moralistov*) pa bi izboru ne bilo odveč.

Med pesniki prosvetljenske miselnosti bi imel še mesto basnopisec Krilov. Glede na velik pomen filozofije v dobi prosvetljenstva bi prišel v izbor lahko tudi primer take proze (deloma jo sicer predstavlja *Rameaujev nečak*). Od znanih avtorjev manjkajo Montesquieu, npr. odlomek iz *Perzijskih pisem*, Lesage: *Gil Blas*, Defoe: *Robinzon*, Goldoni in še kdo. — Tudi izbor iz književnosti med prosvetljenstvom in romantiko nam dobo lepo ilustrira. Med pesniki bi sodil v izbor še Burns, in tudi Hölderlin bolj sem kot v drugo knjigo k romantiki. Proza je šla mimo Richardsona in Prevosta (*Manon Lescaut*), res pa je sentimentalni roman predstavljen že z Rousseaujem in Goethejem. Prav je, da se knjiga končuje z več odlomki iz Goethevega veledelela *Faust*.

Opombe so izredno zgoščene, kar je glede na omejeni prostor razumljivo. Pozitivističnim dejstvom se tu ni dalo izogniti. Predvsem so dobri kratki očrti obdobj, medtem ko o avtorjih in posameznih delih spregovorimo v šoli lahko tudi obširneje. Na koncu bi bilo zlasti za dijake primerno dopolnilo pregled prevodov obravnavanih književnosti in avtorjev v slovenščino. Z omenjenimi dodatki bi knjiga seveda narasla za več strani, treba pa je poudariti, da tudi taka, kot je, res odlično služi svojemu namenu.

Mnogo težji je bil uredniku izbor za II. knjigo *Svetovne književnosti*. Čeprav obsega časovno samo 19. in 20. stoletje, je knjiga vendar dokaj obširnejša kot prva in bi bila lahko še bolj. Vprašanje je, ali ne bi kazalo izdati antologijo v treh knjigah: pri tem bi druga knjiga zajela še moderno, tretja pa bi obsegala književnost 20. stoletja. Tako bi se izbor lahko še razširil, pa tudi sistem opomb bi bilo mogoče prirediti za dijake primerneje. Pa pustimo te in drugačne želje in si oglejmo, kakšen je izbor v II. knjigi.

Poglavje o književnosti romantike sodi še v program za II. letnik in še večino tekstov lahko res primerno uporabimo za branje v šoli. Heine bi sodil že bolj v poglavje realizma, saj je njegovo pesništvo bližje realističnemu načinu. Med romantiki se mi zdi premalo izrazito predstavljen Puškin. Pogrešam *Črni šal*, *V Sibirijo*, *Lep spomenik sem si zgradil* ali pa celo *Čevljarčka* (tega zaradi primerjave s Prešernom). Pri Lermontovu je skoraj nerazumljivo, zakaj je izpuščen *Sen*. Manjka kaka pesem Petöfija in Ševčenka. Razmerje je še posebej nepravilno, ker sta npr. Leopardi in Mickiewicz predstavljeni s po štirimi pesmimi. Res pa je, da je že v poglavju romantike sestavljavcu težko zaradi številčnosti avtorjev in omejenosti obsega knjige.

In vprašanja še ostajajo: Zakaj ne vsaj ena pesem Novalisa in Eichendorffa, ko ima Hölderlin tri? Byron bi bil lahko predstavljen tudi kot lirik. Tudi kak sonet iz Kollarjevega cikla *Hči Slave* bi bil primeren. Epsko pesništvo romantike je primerno zastopano. Pretehtan je izbor romantične proze: izbrani so najboljši pisci in ponazorjene tudi glavne zvrsti. Odlomek Hugojeve *Notredamske cerkve* pa bi sodil v izbor (četudi namesto *Nesrečnikov*). Pri romantični dramatik bi še prišel v poštev npr. Hugo, Kleist in še kdo. Od 430 strani besedila druge knjige zavzema romantika 106 strani; to je glede na naslednja obdobja kar dovolj.

Snov za III. letnik se prične z realizmom in naturalizmom in obsega še moderno. Izrazit realistični pesniški tekst je Nekrasova *Povest o dveh velikih grešnikih*. Proza je posegla po reprezentativnih delih realizma in naturalizma. Tu pa tam bi želel drugačen odlomek (npr. v *Zločinu in kazni* rajši odlomek, ki bi karakteriziral Raskolnikova). Vprašanje je še, če ne sodi Čehov s svojo razpoložensko dramo že bolj na začetek moderne. Književnost nove romantike obširno kaže Baudelaire. V primeri z drugimi ima preveč pesmi (tri pesmi v prozi in kar 12 pesmi), medtem ko npr. ni upoštevan Nietzsche (*Tako je govoril Zaratustra*). Pri francoskih simbolistih in dekadentih se je urednik izogibal razglašanih pesmi. Verlainova *Pesem jeseni* ali pa Rimbaudovi *Samoglasniki* pa le ne bi bili odveč. Pri Verhaerenu bi bilo bolje objaviti zaradi primerjave z Župančičem pesem, kot je npr. *Napor*. Whitman bi bil lahko udarnejši (*Ura nore radosti*, *Pesem o svobodni cesti*, *Veliko mesto*, *Čudeži*, *Tajinstveni trobentač*). Škoda, da nam dekadentne proze ne ponazarja še Huysmans (*Narobe*) ali tudi *Przybyszewski*. Novoromantično drama bi lahko spoznali iz odlomka Rostandovega *Cyranoja*.

Zaradi obsežnosti gradiva je skoraj nemogoče razpravljati, kaj bi še lahko prišlo v izbor svetovne književnosti 20. stoletja, ki je snov IV. letnika. Nekaj pesnikov bi bilo lahko zastopanih že v prejšnjem poglavju (npr. Hofmannsthal, Tagore), izbor pa je

sicer kar najbolj premišljen tako po kvaliteti kot tudi po zemljepisni pripadnosti avtorjev. Še težje je bilo izbiranje proze. Izbor je res dognan. Treba pa je le opozoriti na nedoslednost pri uvodih v prozne odlomke: ponekod so krajši ali daljši, tu in tam pa jih sploh ni. Ta praksa je sicer vidna tudi že v I. knjigi, vendar se sprašujem, ali tako zahteven tekst, kot je Joyceov *Uliks*, res ne potrebuje nekaj uvodnih besed, posebno še, ker ne moremo računati, da vsi profesorji Joyceov roman v celoti poznajo. Ista opomba bi veljala tudi za nekaj drugih proznih tekstov brez uvodnih besed.

Tudi dramatiko 20. stoletja spoznamo v značilnih delih pomembnih avtorjev. Manjka Lorca z odlomkom kakšne lirske drame in še kateri od Amerikancev (T. Williams), saj so predstavljeni samo z A. Millerjem, Beckettu in Ionescu bi se ob koncu lahko pridružil še Dürrenmatt. Na splošno pa je izbor mogoče samo pohvaliti.

Opombe so pri romantiki, realizmu in novi romantiki še obširnejše, pri književnosti 20. stoletja pa preidejo včasih tudi samo v naštevanje imen. Vendar je to glede na prostor nujno, glavni avtorji pa so tudi pri književnosti 20. stoletja označeni malo podrobnejše. Oznaka in značilnosti struj pri opombah ustrezajo in so prav koristne. Na koncu bi tako kot ob prvi knjigi predlagal pregleden seznam prevodov (vsaj najpomembnejših), pa tudi del o obravnavanih avtorjih v slovenščini. Omenjena bibliografija bi koristila predvsem dijakom, saj jo profesorji bolj ali manj obvladajo.

Te opombe o knjigah *Svetovne književnosti* niso mogle izčrpati obsežne tematične niti niso hotele zgolj kritično opozarjati na morebitne pomanjkljivosti. Nasprotno! Sestavljavcem je pionirsko delo pri antologiji uspelo, zato zaslužijo vse priznanje. Dijakom nudita knjigi več kot šolsko snov: omogočata jim samostojno duhovno bogatitev ob odkrivanju neizčrpnih vrednot svetovne književnosti.

Andrijan Lah

MITJA MEJAK, KNJIŽEVNA KRONIKA

Pri založbi Obzorja je izšla druga knjiga *Književne kronike** Mitje Mejaka, in zdi se, da njegova zadnja te vrste. Mejak se je v zadnjem času namreč odpovedal tistemu garaškemu tipu književnega kritika, ki ne sega le po zanesljivih estetskih lep-slovnih dosežkih, marveč se pogloblja v vsa besedila, ki jih avtorji po pravici ali po krivici uvrščajo v prozo in poezijo. Dobra štiri leta so šle čez njegovo pisalno mizo vse slovenske pesniške zbirke in pripovedna dela; z ustreznimi merili je iskal v njih kakovost in odklanjal literarno šaro. Tega, brez dvoma nehvaležnega in tveganega, opravila ne opravlja več noben slovenski literarni kritik, kolikor pri današnjem stanju slovstvene kritike v Sloveniji o takšnih kritikih sploh še lahko govorimo. Zelo verjetno je, da bo ta neznanska suša leposlovnih kritike razvoju literature prej škodila kot koristila, toliko bolj, ker se del »kritike« spreminja, zlasti pri nekaterih najmlajših, v ceneno propagandno dejavnost in si prizadeva s preprostimi sredstvi osvojiti Parnas za novodobni namišljeni titanizem. Ker pa kultiviranega in resnično poklicanega kritika ni mogoče priklicati, se raje nostalgичno ozrimo po značilnostih Mejakove »književne kronike«.

V uvodu v »književno kroniko«, ki jo je priobčeval v *Naših razgledih* od začetka leta 1962 do konca 1965, je zapisal, da bo »skušal sistematično in naglo spremljati izvorno slovensko leposlovje — poezijo, prozo in mladinsko beletristiko ter esej in kritiko, kolikor bi sodila v okvir literarnega ustvarjanja«. Pri tem ni mislil na »daljše analitične ocene«, ampak na »glosatorske, osebne zapiske neposrednih vtisov po branju«. Menil je namreč, da bi analitično kritiko tem lažje zamenjal z impresionistično, ker »je v večini primerov prvi vtis odločen, in da tudi kasnejša podrobna analiza ne more mimo njega«. Tako se je odločil za izhodišče, kakor ga je opisal tudi Emil Staiger. Idejno-estetska impresija, ki jo dobi bralec ob literarnem delu, naj bi bila tisti temeljni vtis, iz katerega bi bilo mogoče zanesljivo sklepati o kakovosti umetnine. Staiger pripoveduje v knjigi *Die Kunst der Interpretation* (1961) celo naslednje: Prvi emocionalni dotik bračca, kritika, literarnega zgodovinarja z umetnino je tisti trenutek, ki odloča o tem, kar nam bo pesnik v prihodnje pomenil. Literarna znanost temelji na občutju, na neposrednem smislu za pesniško delo. Merilo občutja postaja tudi merilo znanosti (str. 12—13). Staigerjeva teorija estetskega občutja je vredna vse pozornosti, saj zahteva hkrati, da mora kritik in literarni zgodovinar vzdigniti književno delo iz prvotnega vtisa

* Mitja Mejak, *Književna kronika 1962—1965*. Založba Obzorja, Maribor 1966.

v analitično zavest in razčleniti njegove vsebinske in estetske plasti, kakor hitro naj temelji njuna sodba še na čem drugem kakor samo na preprostem vtisu. In tej teoriji je bilo deloma sorodno tudi Mejakovo kritično izhodišče. V impresionističnem prisvajanju in vrednotenju leposlovja je našel več pristnega, svežega in neposrednega odnosa do besedne umetnosti kakor pa v filozofski in »teoretični alkimiji« tedenjih *Perspektiv*.

Zaradi impresionistične metode se je omejeval na ugotovitve nekaterih glavnih značilnosti in vprašanj pripovednega dela in pesniške zbirke: na snov in stilno obdelavo snovi, na kompozicijsko moč ali nemoč, na nravno sugestivnost in humanistično zmogljivost umetnine, na nravno in družbeno kritičnost, na stilno-estetske moči in podobno. Tip njegove kritike je postal zavestno nasprotje širokim, interpretacijskim opisom umetnin, ki so se udomačevali v slovenski književni kritiki zlasti po letu 1960.

Po enem letu je za trenutek skeptično premeril smisel svojega kritičnega posla. Ni dvomil v tip impresionistične kritike, ampak je rahlo podvomil v smisel literarne kritike na Slovenskem sploh. Statistika prodanih knjig mu je namreč pokazala, da je bilo njegovo »posredovanje med publiko in literaturo« brez prave koristi, saj se občinstvo ni ravnalo po kritičnem ovrednotenju knjig. Vendar se je odločil nadaljevati književno kroniko, »in to — impresionistično, intuitivno ter celo estetsko kritično kroniko, pa naj bo še tako zaničevana Pepelka«.

Tudi za Mejakovo »književno kroniko« iz šestdesetih let velja, kar smo nekoč ugotovili za prvo desetletje njegovega kritičnega dela: ni se zapirala pred modernimi stilnimi smermi in novostmi in stil kot oblikovna formacija ji ni bila vrednostno merilo. To pomeni, da je enako sproščeno ocenjeval besedila realističnega in nadrealističnega stila. Ker z dogmatičnimi zavzetostmi za ta ali drugi stil ni vedel kaj početi in ker je hkrati menil, da ne ravna po načelih umetnosti, kdor zaradi novih pobud zatajuje in zametava tradicionalno kakovost, se je od časa do časa uprl dogmatičnim zagovornikom modernizmov in odklanjal »vsiljivo poudarjena moderna delca«. Kajti tudi takrat, kadar pisatelj zasnuje pesniško idejo protirealistično in ko osebe filozofsko obremeni, mora biti še zmerom nravno resnoben, mora nihiliste in cinike družbeno utemeljiti, ne pa jih izvajati zgolj iz filozofskih apriorizmov. Zato je pričakoval od modernista sedaj »široko podobo družbe in vzgibe, ki mlade ljudi pehajo v cinizem« (*Smiljan, Rozman, Družčina*, 1964), drugič je odklonil narejeni nihilizem (*Peter Božič, Izven*, 1963). Kakor je okrog leta 1950 zavračal birokratski optimizem socialističnega realizma, tako leta 1965 ni odobral »v sodobni literaturi priljubljenega nihilizma« (*K. Kovič, Ne bog ne žival*, 1965). Ko je odklanjal nihilizem, je opozarjal na načela življenjskega realizma in tragičnega optimizma, ker po njegovem mnenju bolj ustrezata naravi besedne umetnosti in tega, kar človek v njej išče in kar z njo hoče.

Ko je opazoval duševne sile, zaradi katerih so se pisateljski načrti pogosto ponesrečili, se je ustavljal pri umetnikovi dispoziciji za epsko, lirsko in dramatsko. Pogosto je opazil, da se graditeljska moč in izbrana književna zvrst pri tem in onem avtorju ni sta skladali. Lirik in mislec sta npr. nenadoma izpodrezala možnosti za razvejano epsko zgodbo in trdnejšo zgradbo v romanu. Resničnega epskega izvoda in vitalizma je pogrešal v Kovičevem romanu *Ne bog ne žival* in zapisal, da sta lirika in meditativca epika močno prerasla. Pri Potrču je našel, kako je v epskem besedilu živo prisoten dramatik in občutek za dramatično krivuljo zgodbe, medtem ko je opisov razmeroma malo in bi zato novela *Srečanje* kaj lahko prerasla v čisto odrsko dogajanje (*Ivan Potrč, Srečanje*, 1962).

Tudi v »književni kroniki« teh let je Mejak skrbno pazil na to, ali se je pripovednik preboril skozi snov in ali jo je vzdignil v pomembno umetniško celoto in resničnost. Menil je namreč, da sta pripovednost in dar opazovanja sicer nepogrešljivi pisateljski prvini, da pa sami še ne delata nikogar umetnika. Odločilno je namreč nekaj drugega, in sicer ali pisatelj »ume idejno organizirati gradivo in z njim razodeti neko izvirno resnico o svetu« (*Manica Lobnik, Ledinčani*, 1962) ali pa ne napravi kaj več, kot da s snovjo le posveži in razširi leposlovni repertoar (*M. Vošnjak, Zid na reki Selan*, 1965). Kot stalnega kritičnega spremljevalca nekaterih književnikov ga je zaposlovalo tudi vprašanje, kako je ta in oni pripovednik znal uresničevati večje načrte in epske zgradbe in kako je poglobljaj svojo »ustvarjalno konstanto« in temeljna doživetja (*B. Pahor, Parnik trobi nji*, 1965; *Mira Mihelič, Mavrica nad mestom*, 1965). Ni pa bil občutljiv le za razmerja psiholoških moči, ustvarjalnih stalnic in pravičnih izborov leposlovnih vrst, ampak je še naprej vztrajal tudi pri razmerju umetnik in družba, pri vprašanju, kakšno mesto si je izbral umetnik v času revolucionarnih viharjev in nepetih družbenih nasprotij.

Tudi v ocenah pesniških zbirk je Mejak iskal predvsem kakovost. Pri tem se mu je večkrat zgodilo, da je moral braniti poezijo, ki se giblje v okvirih realizma, odmaknjena od modernih metaforičnih tokov, in ima jasno zadržane oblike prostora in časa. Takšno poezijo je moral braniti zato, ker so nekateri menili, da ni sodobna. Mejak pa je bil prepričan, »da takšna zemeljska lirika, ki je namerno jasna in stvarna, prav tako lahko izpoveduje duhovnost sodobnega človeka, celo več, da je s svojo zemeljsko angažiranostjo temu človeku pogosto v resnici bližja« (*Lojze Krakar, Cvet pelina*, 1962). Nekoliko zadržanosti je izražal nasproti programsko nihilistični poeziji iz kroga *Perspektiv*, tuja mu je bila »temačna, nekam inkvizitorsko stroga in hkrati samovšečna lirika« tega rodu. Kakor mu je bil Strniša najbolj simpatičen lirski pojav iz tega kroga, je vendarle dvomil, da se »iz občutka popolne osamljenosti, kakršno izpoveduje *Odisej*, še poraja velika lirika«, kajti ko kdo izpove popolno nemoč pred svetom, pravzaprav že izčrpa in zaključi svoj krog. Moč tragične lirike je iskati v uporu in ne v priznanju nemoči in groze (*Strniša, Odisej*, 1963). Vprašanje je postavil torej tako, da nihilizem konec koncev mora pripeljati do pesniške netvornosti in da se ob človeški naravni krizi mora pojaviti tudi pesniška. Mejakov odpor do nihilističnega načela in navdušenje za Minattijevo poezijo (*Minatti, Nekoga moraš imeti rad*, 1963) kot pomembni človečnosti pojav izdajata kritikov čut za humanistične vrednote leposlovja. Njegova kritična misel se je vse bolj razžarjala za na videz »preprosto«, a estetsko kakovostno izpoved umetnikovega borjenja, za silo, ki življenje gradi, in ne za ono, ki se naposled vda nihilizmu in življenje razkraja in grotesko in karikaturu. Ker se je slovenski pesniški nihilizem družil nekaj časa z baročno pesniško formo, je razumljivo, da je Mejak toliko bolj cenil miniaturno formo Jožeta Šmita (*J. Šmit, Trepetlika*, 1962), to grafično podobo »globljega liričnega procesa«. »V času abstraktnega liričnega baroka in nekomunikativnosti« se mu je zdela »jasna, linearna in v sredstvih skrajno varčna forma tudi izrazit lirični dosežek« in pa seve »zagotovilo, da je pesnikov svet v zbirki izpovedan in naravnih dimenzijah«.

Tudi pri pesniških zbirkah je bil Mejak pozoren na tisti občutljivi vzvod med doživetjem in pesniško govorico, na razmerje med obliko in vsebino, ki hromi končni vtis, kadar ni idealno. O tem vprašanju je napisal vrsto načelnih in teoretično zanesljivih ugotovitev. Intimni poeziji ustreza npr. le takšna metaforika, ki je porojena v intimnem svetu, in je nujno nesozvočna, kadar je izrazje prerazsežno, pesnikova narava pa intimna (*J. Ovsec, Na dnu so samo še zvezde*, 1964). Vedel je tudi, da preži na močno razumskega pesnika velika nevarnost, kakor hitro hoče napisati dobro liriko. Težko je uskladiti željo po naivni in intuitivno otroški pesniški izpovedi z razumskim nadzorom, ki bdi nad čisto lirično govorico in jo zapreda v hladno konstrukcijo (*Branko Hofman, Mavrica v dlaneh*, 1962). Pogosto je pograšal tudi skladnost med izpovedjo, motivom in stihom, kar mu je omogočilo sklepati: »Čim bolj je pesem krčevita osebna izpoved, tem bolj izviren in notranje logičen je njen stih; kadar pa je motiv predvsem vnanje učinkovit in manj notranje pomemben, je tudi modernizacija stiha nekam povrhinja, skoraj neprirodna« (*France Filipič, Nebo za žejne oči*, 1965). Na drugem mestu spet berem misel, da »pesništvo nikakor ni samo intuicija, temveč tudi sila natančna obrt — če hočete — znanost o besednih možnostih«. V tej zvezi je opozarjal tudi na inflacijo pesniške besede in na »konformizem abstraktne lirične govornice«, ki je zmerom poniževala in ponižuje lirične osebnosti (*Niko Grafenauer, Večer pred praznikom*, 1962).

Navedene in druge ugotovitve o oblikovnih in doživljajskih vprašanjih poezije, ki jih je zapisal ob posameznih pesniških zbirkah, presegajo enkratne meje in imajo splošno, teoretično veljavo. Z drugo besedo: dolgoletna Mejakova kritična izkušnja prinaša zmerom več »misli«, ki se uvrščajo v splošni slovenski literarnoteoretični zaklad. Posebno občutljiv je bil za tiste lastnosti, ki jih zahtevata epska in lirska leposlovna zvrst, in je pisal zato tudi »estetsko-kritično kroniko« o položaju teh dveh zvrsti v slovenski povojni književnosti.

Konec 1965 je prenehal pisati »književno kroniko«. Razgledi po slovenski povojni poeziji in prozi so mu omogočili premik od posameznosti k splošnosti, od posameznih besedil je prehajal vse pogosteje k strnjenim orisom potekov in dogodkov. Napisal je že vrsto esejev o povojni prozi in poeziji in jih objavil zlasti zunaj Slovenije, deloma v revijah, deloma kot predgovore v knjige poezije in proze. K temu, da je opustil nevhvaležno »književno kroniko«, pa moramo s stališča razvoja slovenskega leposlovja zapisati: škoda!

Konec decembra 1966 je bil z izidom druge knjige zaključen Prešernov opus v zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. V opombah je pri navajanju prvih objav zameznih pesmi nekaj pomanjkljivosti. Delno gre za tiskovne napake, delno pa za bibliografske netočnosti, ki jih je zaradi pomembnosti izdaje in morebitnega kasnejšega ponatisa potrebno popraviti.

Pri nemškem sonetu J. N. Hradeckemu se mi zdi vredno opomniti tudi na drugi, doslej znani primerek posebnega tiska.

Prekop (ZD I, 76, 269*). — Balado je pesnik objavil skupaj z nemškim prevodom Die Wiederbeerdigung 23. I. 1836 v IB, ne 24. I. 1836.

Novičarjam (ZD I, 116, 312). — Epigrama ni prvi objavil Ivan Prijatelj (LZ 1902, 706, »Bleiweis — izdajatelj Prešernove zapuščine II«), temveč Levstik z uvrstitvijo v »Pesmi Franceta Preširna« (1866, 256, s pripombo pod črto: »Še nenatisnjeno«). Pred Prijateljem sta epigram upoštevala tudi Luka Pintar (Poezije doktorja Franceta Prešerna, 1900, 111; Doktorja Franceta Prešerna Poezije, 1901, 95) in Anton Aškerc (Prešernove Poezije, 1902, 138).

Magistrale (ZD I, 151, 331). — Trditev, da je magistrale v Poezijah izšel le z akrostihom, je treba celno dopolniti. Celotna naklada Poezij je znašala 1200 izvodov. 950 izvodov, namenjenih kupcem, ni imelo akrostiha (tiskani so bili po odobrenem cenzurno-tiskarskem rokopisu). Akrostih je imelo le 150 izvodov, ki jih je pesnik namenil svojim prijateljem in znancem. O tem prim. spremno besedo A. Gspana k »Faksimilu cenzurno-revizijskega rokopisa Prešernovih Poezij iz knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani« (Ljubljana, MK 1966, XVII—XIX). Knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani hrani izvoda Poezij z akrostihom in brez njega. Poezije z akrostihom imajo pesnikovo posvetilo dr. Ahačiču, napisano nad naslovom knjige na ovojnem listu, ki je bil prvotno prilepljen drugemu primerku Poezij. Avtograf se glasi: *Starimu prijatlu Dr Janesu Ahačiču Dr Fr. Prešerin*. Na koncu knjige je prilepljen rokopis pesmi Nebeška procesija, prepis neznane roke v bohoričici. Drugi muzejski izvod Poezij nima akrostiha. Zanimivost obeh izvodov je tudi ohranjeni originalni mehki ovojni naslovni list zelenkaste (izvod z akrostihom) in sivo modre barve (izvod brez akrostiha). NUK in knjižnica Oddelka za slovenske jezike in književnosti na ljublj. filozofski fakulteti imata izvoda z akrostihom, NUK pa tudi izvod brez posvetila Juliji.

Memento mori (ZD I, 171, 345). — Sonet je bil prvič objavljen v tretjem zvezku KČ 1832, stran 31 (v drugem natisu KČ III. 1849, 25), ne v KČ IV. 1834.

Mihu Kastelcu (ZD II, 17, 251). — Soneta ni prvi objavil Luka Pintar (Poezije doktorja Fr. Prešerna, 1900, 224), temveč Josip Jaklič pod naslovom »Še nenatisnjen sonet Prešernov« v LZ 1891, 760. Jaklič je prepisal pesem z listka, ki ga je hranil v Dežmanovi zapuščini deželni muzej Rudolfinum (danes NM) v Ljubljani. Čudno je, da ni Jaklič hkrati prepisal in objavil tudi soneta Izdajavcu Volkmerjevih fabul in pesem, ki je bil napisan na istem listku kot sonet uredniku KČ (to je storil šele Luka Pintar l. 1900). Obe pesmi je ista neznana roka zapisala v bohoričici. Prešernovo ime je bilo pod sonetom »Mihu Kastelcu« napisano v gotici.

Jezike vse Evrope je učene (ZD II, 70, 272). — Napis na grobu Matija Čopa je objavil Levstik kot »Do zdaj še nenatisnjen« (Pesmi Franceta Preširna, 1866, 252), vendar ga je 16 let pred njim priobčil že Janez Navratil v članku »Življenje imenitnih Slovanov, Matija Čop« (Vedež III. 5. list, 31. I. 1850, str. 36). Navratil ne navaja Prešernovega avtorstva. Epitaf je prepisal s Čopovega nagrobnega spomenika in objavil v gajici, na spomeniku je v bohoričici.

Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije (ZD II, 73, 277). — Napis na šentjoškem zvonu je v slovenskem sestavku prvi objavil Anton Žlogar pod naslovom »Še nenatisnjen napis dr. Preširna« (Slovenec 1881, št. 1, 4. I.). Pri tem pa je treba opozoriti na Avgusta Žigona (Kronološki pregled, 31), ki je zapisal, da je te priložnostne verze prvi objavil Heinrich Costa v knjigi Reiseerinnerungen aus Crain, 1848. V poglavju »Wahlfahrt nach St. Judocus bei Krainburg« je Costa na 246. strani v bohoričici priobčil l. 1834 nastale Prešernove verze.

Zapustil boš ti svoje zlate (ZD II, 77, 281). — Epigrama ni objavil Ivan Prijatelj (ČJKZ VII. 1928, 122—150, Klasje z domačega polja), temveč France Kidrič v razpravi

* Druga številka se zmeraj nanaša na stran urednikovih opomb.

»Dvoje Čopovih pisem Kopitarju, rokopisna ocena Čbelice IV. iz 1834 in drugo« (ČKJZ VII. 1928, 173—194; epigram je na 193. strani.)

Sonce se skriva (ZD II, 77, 282). — Tu je treba popraviti letnico (1928) in stran (31) objave. Besedilo, ki ga je sporočila Ivana Zadnikar roj. Wohlmuth Ivanu Hribarju in Tomu Zupanu, je objavil Ivan Vrhovnik (pod psevdonimom Staroslav) v knjižici »Gostilne v stari Ljubljani«, 1926, 32.

In Laibach, der Slowenen Stadt, geboren (ZD II, 116, 306). — H komentarju soneta J. N. Hradeckemu naj dodam, da te pesmi prešernoslovje do l. 1945 ni poznalo. Poseben tisk je našel bibliofil in antikvar Štefan Tausig pri zbiranju gradiva za Prešernovo spominsko razstavo v februarju 1946 v ljubljanskem Mestnem muzeju. Prešernovo avtorstvo je potrdil F. Kidrič in tisk sprejel na razstavo (99. predmet). Tisk, ki ga hrani knjižnica SAZU (prej. sign. 3035, zdaj III. 5389 rkp), je rjavkaste barve, obledel, v sredi zlepljen iz dveh kosov v enega in malce strgan. Ni pa to edini danes ohranjeni primerek te na posebnem tisku objavljene Prešernove pesmi: tudi knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani hrani v svoji prešerniani tak tisk (brez rokopisnih pripomb), ki pa je v primeri z akademjskim izredno lepo ohranjen, zlato obrezan, kot da je prišel naravnost iz tiskarne. (Glej Kidrič: Prošnja prešernoslovca spričo Prešernovega tedna in bližajoče se stoletnice Poeziji, Ljudska pravica 1946, št. 33, 8. II., stran 3.) Verjetno to nista edina ohranjena izvoda doslej zadnje odkrite Prešernove pesmi, ki je je bil prof. Kidrič — po Tausigovem pripovedovanju — zelo vesel.

O! Volkslied, der Errinnerungen (ZD II, 123, 308). — Prevod iz Mickiewiczzevega epa Wallenrod sta res prva uvrstila v Prešernovo ZD 1929, 236 A. Pirjevec in J. Glonar, ni pa bil tedaj prvi objavljen. O verjetnosti, da gre za Prešernov prevod, je pisal že Avgust Žigon, ki je prevod tudi prvi natisnil (Kronološki pregled prvih tiskov ter glavnih ugotovljenih podatkov o razvoju in poteh poetovega dela. 1922, str. 45).

Stane Grebenc

OB "ODGOVORU" PROF. JURANČIČA

Potem ko je l. 1964 izšel *Slovensko-srbskohrvatski slovar*, ki smo ga sestavili podpisani S. Škerlj in beograjska univerzitetna profesorja R. Aleksić in V. Latković, je napisal prof. dr. J. Jurančič oceno v 1. števil. (*JiS* 1965; jaz sem mu odgovoril v istem časopisu, v 5. št. l. 1966, str. 162 sl.), on pa sedaj meni v 1. letošnji številki *JiS* 1967/1, str. 26 sl.). Ne bi se pritoževal nad ostro repliko, če bi bila stvarna. Toda dobil sem odgovor v temle slogu in tonu:

"Od tega laično-naivnega kadila omamljenemu profesorju Škerlju moram povedati, ..."; in potem ko je popačil mojo misel, sklepa: "To pa ni samo brezmejna domišljavost, to je vse več ..." /te pike so v Jur. tekstu/. "Samoljubnih ekscesov pa s tem ni konec. Pisec "odgovora" /tj. Škerlj/ se namreč še naprej občuduje v zrcalu večne slave". (Vse doslej navedeno stoji na str. 26. In po citatu mojih besed se nadaljuje:) "Ta lirika ni skromna! Na svoji vrednosti pa še pridobi, če pomislimo, da pobožni vernik v transu samovšečnosti pred lastnim božjim kipom vihti dišečo kadilnico"; "/Škerlj/ prekucuje čudne sofisticirane kozolce z besedo *izložiti*" (str. 27); "če bi Škerlj zares, kot nas prepričuje, upošteval »inventar knjižne slovensčine od Prešerna dalje« in nas ne slepil samo s Potemkinovimi vasmi, ..."; "...njegov /tj. Škerlj/ čitalniški koncept slovarja in jezika ..." (oboje na str. 28); "mojemu od slepe trmoglavosti zmešanemu oponentu", pravi prof. J. na str. 29, in prav tam: "če romanist šušmari po slavistiki", in še: "/Škerlj/ z besedo *postrežnica* še naprej gode svojo"; str. 30: "... in zato se /Škerlj/ skriva za kulise družinske idile"; str. 31: "/Škerlj/ se ... še enkrat zavihti na svojega konjička samohvale in otročjega bahaštva", in "je 20 let skupno z dvema pomočnikoma in še korektorko ... mečkal" ta slovar. Itd.

To je strokovno-polemična terminologija tega univerzitetnega profesorja. Ali se bo komu iskreno zdelo čudno, da se mi do kraja upira odgovarjati na tak napad?

Enako žaljiv kakor stilistično je Jurančičev odgovor tudi vsebinsko. To je dolga veriga —

nelojalnega, hkrati pa pogosto tudi nesmiselnega, zavijanja mojih besed in pačenja mojih misli (od številnih primerov navajam tu samo dva, namreč: trditev, da jaz nepopustljivo branim *rabo* izrazov "daleko", "protivnik" ipd.; in trditev, da sem jaz prišel "na misel, da bo Akademijin slovar *nastajal* [podčrtal Š.] na Škerljevem S-Sh slovarju");

nebojlenega ironiziranja (npr.: "In ko tako z razvitimi zmagovitimi zastavami odkoraka z bojišča od lingvističnega Stalingrada, ..."; "Globokoumna razpravica o predponah ...": pri tem prof. J. ne more prav nič oporekati pravilnim ugotovitvam moje razprave; itd.);

nešteti žaljivih izrazov in fraz (gl. gori);

ter neresničnih trditev, zlobnega podtikanja in obrekovanja (npr. ko trdi [str. 27], da bi iz mojih besed »naiven bralec lahko sklepal, da je Škerlj vso slovensko literaturo »od Prešerna dalje«, torej zadnjih »130 let« izpisal"; in najgrše, ko trdi, da je moja napoved o tem, kdaj bo izšel naš slovar, l. 1955 imela namen prepričati izid slovarja Gröbminga, Lesica in Jedrlniča. Jaz si sploh ne prizadevam z lažjo kaj doseči. V tem konkretnem primeru pa lahko dodam, da mi je bilo že l. 1948 znano, da prof. Gröbming nima namena nadaljevati svojega slovarja.

Razumljivo je torej, da se bom s takim sobesednikom v debati čim manj ukvarjal. Niti v satiro se ne bom dal zapeljati: prelahko bi bilo, preveč se mi ponuja.

Sicer pa bi moja današnja replika ne mogla biti drugačna kot kratka, tudi če bi bil Jurančičev odgovor dostojneje redigiran. Njegov "odgovor" je namreč v *meritornem, strokovnem* pogledu neverjetno prazen. Po naravi polemike bi bil oponent moral — a) poskušati ovreči moje trditve, ki sem jih postavil v svojem odgovoru na njegovo prvotno kritiko; — b) najti in navesti nadaljnje napake v našem slovarju. Dejansko pa prof. J. ni ovrgel niti enega mojega ugovora proti njegovi prvotni kritiki. Kar se npr. tiče besede *mojškra* (tudi v arhaičnem pomenu), ostane naš prevod še naprej po smislu pravilen; tudi tó pot nam prof. J. ne vé dati boljšega sh. izraza za slov. *spletična* nego 'sobarica'; in s tem, da nas od nem. 'Kammerjungler' poskuša speljati k 'Kammerfräulein', dokazuje, da ali ne zna dovolj nemški, ali pa hoté speljuje razpravljanje na napačen tir. Prazno, dasi ne brez žalitev, je tudi njegovo pojasnjevanje besede *hoden*. Itd. — In novi očitki? Dodatno odkrite napake in pomanjkljivosti našega slovarja? Tudi v tem pogledu se odkriva ista nemoč mojega oponenta. (Da v srbskohrvatskem besedišču našega slovarja ni najti mnogih besed zah. tipa knjižnega jezika, ni nov očitek — pač pa nepotreben, prav zato ker ni nov. Mi sami smo to veliko pomanjkljivost spontano zdavnaj in večkrat priznali, obžalovali in pojasnili. Zavzemam se za to, da bi se to popravilo — prof. J. pa me svari, naj se ne vdajam upu, da bo prišlo do 2. izdaje. Bi nam hotel pojasniti to grožnjo?)

Mimo tega pa ni v njegovem odgovoru ničesar količkaj tehtnega. Prof. J. ni našel hujših grehov, kot sta že znana dva: "danjčica" (z *nj*) in zamenjava (le na ènem mestu slovarjal) izrazov "svekar" in "tast". Da je to drugo samó lapsus calami, je po pojasnilu v mojem prvem zapisu nepristranskim ljudem jasno, čeprav se prof. J. dela, kot da ne verjame. Ostane torej "danjčica" namesto "dajnčica" (— kar je približno tako hudo, kakor če se piše, in sicer pogosto, "Lajevčeva dvorana" namesto "Lajovčeva", čeprav se je ta mož, ki morda ni manj "pomemben slovenski kulturni delavec" kot P. Dajnko, pisal Lajovic). In na podlagi teh dveh grehov mi prof. J. prepoveduje, da bi še kdaj izpregovoril o slovenščini in srbohrvaščini.

Kakor mnogo drugih sem se tudi jaz vprašal, od kod surova razdraženost v odgovoru prof. Jurančiča. *Jaz* se v svojem odgovoru nisem dotikal njegovih kompetenc, samo premišljenost pri kritiziranju sem mu priporočil, in to z razlogom. Nikakor nisem a limine odbil njegovih prvotnih pripomb ali popravkov: nekatere sem sprejel, druge z argumenti zavrnil. *On* ne sprejema niti enega mojega ugovora, toda nobenega ne more ovreči! Ali je morda ravno to pognalo prof. Jurančiča v njegov nepojmljivi, skrajno nedostojni izbruh? — Ali pa se pripravlja nov slovar in mu je na ta način treba utirati pot?

Naj bo kakorkoli. Jaz se na stara leta ne bom učil boriti z gnojnimi vilami: če že borba mora biti, ostanem pri meču. (Naj mi bo odpuščena ta lirika.) Toda v taki "diskusiji", kot jo je zdaj inavguriral prof. J., ne mislim sodelovati. Z njim samim pa sploh ne.

Treznost in zanesljivost strokovne sodbe prof. Jurančiča pa bo osvetlilo primerjanje dvoje njegovih mnenj, ki ju je objavil o istem delu v intervalu dveh let. (Na levi stoji, kar je o našem slovarju napisal l. 1965, na desni pa nekatera mesta iz njegovega zadnjega odgovora.)

1965

"Izredni vztrajnosti in drugim srečnim okoliščinam se imamo zahvaliti, da je to odlično in pomembno delo po dveh de-

1967

"...kaj več kakor smo s tem slovarjem dobili, spričo kvalifikacije sodelavcev tudi nismo mogli pričakovati."

setletjih vendarle zaključeno. Kdor se je sam vical s podobnimi ali enakimi nalogami, bo razumel, koliko je treba truda, znanja, minucioznega iskanja po literaturi (če je!) in konzultiranja s strokovnjaki (če so!), preden je takó delo končano. Avtorjem je ponekod zadovoljivo, ponekod pa celó nad pričakovanje uspelo premagati ovire, ki so se jim stavile na pot, in tako imamo danes slovar, ki po bogastvu slovenskega besedišča presega vse naše priročne slovarje in ki težko da bo pustil bralca pri branju slovenskih tekstov na cedilu."

"Poudaril sem že, s kakšno skrbnostjo je urednik slovenskega besedišča zbiral gradivo, posebno v drugem delu, da bi zajel kar največ."

"Teh nekaj negativnih pripomb nikakor ne more zmanjšati cene in priznanja delu, ki je izpolnilo občutno vrzel v naši lingvistični literaturi in ki bo trajna priča o temeljitosti, natančnosti in strokovni usposobljenosti njegovih avtorjev."

Ali je kaj lepšega v strokovni oceni kot razsodno, utemeljeno, čvrsto in možato zastopano mnenje?

In še eno vprašanje, širše, splošnejše: Kako, da je mogoč — brez ozira na nevažnost prilike in predmeta — *te vrste* napad v območju kulture, univerze, filozofske fakultete?

Stanko Škerlj

VPRAŠALI STE

Janez Svoljšak:

ALI STA BESEDI OBMOČJE IN PODROČJE RES SINONIMA?

Morda bi bilo prav, če bi kdo jasno in glasno povedal, kakšen je razloček med *območjem* in *področjem*. Oba pojma najdemo v Čarovem referatu na hudo stisnjemem prostoru, kar bi dalo slutiti, da gre za sinonima. Pa nista.

Stane Suhadolnik

OBMOČJE-PODROČJE

Ne vem, če bom znal jasno in glasno povedati, kar želi tov. Svoljšak. A poskusil bom.

Besedo *področje* smo dobili v naš besedni zaklad med mnogimi drugimi abstraktno-juridičnimi izrazi v sredi prejšnjega stoletja. Cigaletova trditev, češ da je poznal to besedo že Vodnik, ne drži, ker je *področje* pripisal v Vodnikov Besednjak eden od Bleiweisovih sodelavcev, ki so se pripravljali na izdajo Vodnikovega rokopisnega slovarja (ugotovitev J. Stabeja). Beseda je prvič zabeležena v Janežiču 1851; ta jo je po vsej verjetnosti prepisal iz Mažuraničevega nemško-ilirskega slovarja 1842. (Ima jo tudi Sbirka A. Mažuraniča in Vuk 1818). Beseda je stara in splošno slovanska; pomensko sta ji razen srbskohrvaškega *područja* najbližji poljska *podręcze* in slovaška *područie*. Vsebinsko je *področje* prvi natančneje opredelil Cigale 1860 pod geslom Wirkungskreis: *obsežek čije oblasti, obsežek delavnosti, obsežek opravil; opravila, ki jih kdo ima, opravilstvo*. Beseda se je zaradi sorodnosti in predstavnosti brž prijela in si ustvarila družino (*področjen, področnik, področiti*), prešla je v časopisje (Novice, Naprej), potem tudi v

"[Škerlj] ... je 20 let skupno z dvema pomočnikoma in še korektorko ... mečkal navaden priročnik".

"začuden sem, če romanist šušmari po slavistiki s tem, da piše dvojezični slovar, a nobeden od obeh jezikov ni romanski".

"... njegov [t. j. Škerlj] čitalniški koncept slovarja in jezika ..."

»Besedišče za slovar mu je nastajalo sproti, kakor je pač paberkoval po Pletterniku, Glonarju ..."

»... da »beograjska kolega«, ki se jima veliko ne sanja o slovenščini.

"... kajti kdor ne ve, kako se piše ime pomembnega slovenskega kulturnega delavca Petra Dajnka ... [itd., gl. gori], nima kaj govoriti o slovenščini in ne o srbohrvaščini."

leposlovje (Stritar, Trdina, Detela). Ko je Cigale pripravljaj svoj terminološki slovar (1880), je besedo *področje* pomensko nekoliko omejil, in sicer tako, da je poudaril v nji konkretno materialno razsežnost (*ozemlje, razsežje*), za njen abstraktni pomenski odtenek pa je po analogiji sam naredil izraz *območje, die Machtsphäre* (mnenje A. Breznika). Pleteršnik je Cigaletov predlog sprejel, splošna raba v začetku 20. stoletja pa ga ni potrdila. Besedi sta postali približna sinonima in ker je nanju pritiskala še cela vrsta podobnih približnih sinonimov (*delokrog, resor, kompetenca, torišče, sfera, ozemlje, teritorij ipd.*), ju je znal le malokdo uporabljati po Cigaletovi opredelitvi.

Nastalo zmedo so slovenski slovničarji in slovarniki reševali nenavadno zapleteno: SP 1935 je *območje* kratko in malo izpustil oz. negiral, *področje* pa priporočal namesto prepovedanega *delokroga*. Glonar je v Slovarju 1936 povedal, da je *območje* samostojen pojem in da pomeni *prostor, nad katerim ima kdo svojo moč. Področje* je razložil kar z *delokrogom*; ta pa mu je — v priljubljenem in zmedo povečujočem začaranem krogu — *področje, območje, v katerem lahko kdo vrši svoje delo*. SP 1950 je priznal obe besedi, le da je dal za *področje* razlago *pravni obseg*. Zelo samovoljen je bil Bunc v Jezikovnem svetovalcu 1951. *Območje* je po njegovem *prostor, na katerem ima kdo svojo moč, ozemlje, teritorij*, medtem ko mu *področje* pomeni *obseg dela, torišče, pristojnost*. Zato je predpisoval namesto na *področju* MLO Kranj varianto na *območju* MLO Kranj. Tudi SP 1962 ni bil naklonjen *območju*, zlasti ne v posameznih zvezah (v *območju* okraja → v *okraju*), zato je v razlagah drugih besed redno uporabljal *področje*, le pri razlagi *sfere* (*vplivna, interesna*) sta nastopili obe. Zakaj je nujno in prav, da sta nastopili obe, bom povedal kasneje. Skratka: besedi, ki sta imeli že ob koncu prejšnjega stoletja nejasno določena pomena oz. pomene, sta postali zaradi nenotnih, subjektivnih tolmačenj v tem stoletju za navadnega uporabnika knjižnega jezika pomensko nepredstavni in ohlapni. To stanje potrjujejo razen gornjega tudi dvojezični slovarji (npr. *Machtsphäre = področje (!); Bereich = območje, področje, okoliš* pri Tomšiču 1954), predvsem pa listkovno gradivo za akademski slovar knjižnega jezika, na podlagi katerega bomo zdaj pomensko in frekvenčno analizirali obe besedi. Samo tako je namreč mogoče kolikor toliko zanesljivo soditi o take vrste jezikovnem vprašanju, zlasti napovedovati razvoj in določati normo.

V današnjem knjižnem jeziku sta živi obe besedi, *področje* in *območje*. Za prvo je 260 izpisov iz časa po Pleteršniku, za drugo 140. Po frekvenčnem slovarju (prim. JiS 1966, 190) je odnos 81:26 izpisov, oz. pet avtorjev proti dvema. Besedi se najpogosteje uporabljata v časnikarstvu in publicistici (v Delu 1, 3. 1963 je 61-krat uporabljeno *področje* in 25-krat *območje*), srečujemo pa ju tudi v leposlovju (*področje*: Debič, Ingolič, Kranjec, Kuhar, B. Pahor, Rebuta, F. Vodnik, Župančič; *območje*: Golia, Hace, Kranjec, Kuhar, Rebuta, Sovre, Župančič). Terminologi operirajo rajši z *območjem*.

Beseda *področje* ima (po grobi analizi) tele pomene oz. pomenske odtenke:

1. a) *kraj, kjer obstajajo določeni pojavi, značilnosti, vplivi*: *področje* visokega zračnega pritiska; gozdnata področja Slovenije; izvoz v področja čvrste valute; b) *kraj, kamor segajo določeni pojavi, značilnosti, vplivi*: leteli smo nad področjem Save; pičice na zemljevidu označujejo področja, kamor se širi bolezen; umetnost se je oblikovala v Rimu in na njegovem umetnostnem področju; c) *kraj, ozemlje, teritorij sploh*: sovjetska letala so spremljala ameriška, dokler niso zapustila tega področja [otokov]; zemlja drsi na vsem področju;

2. a) *krog, mesto, kjer kdo (lahko) opravlja svoje delo; sin. delokrog, torišče*: razširiti svoje (delovno) področje; delovno področje inštituta obsega tole; njegovo pravo področje je vendarle roman; b) *pristojnost, kompetenca, resor*: to ne spada v moje področje; c) *veja, odsek, sektor*: to področje dejavnosti naj obdela posebna komisija; veliko so storili za razvoj na posameznih področjih; vsakdo bo odgovoren za določeno področje; na vseh področjih družbenega udejstvovanja.

V zvezi z drugim pomenom se je razmahnila pleonastična žurnalistična raba: pogodba o tehničnem sodelovanju na področju informacij, samoupravljanje na področju šolstva, pristojnost komun na področju planiranja proizvodnje; članki s področja tehnike, dela s področja lahke glasbe, zakonodaja s stanovanjskega področja. Večino zgledeov bi bilo mogoče prestilizirati (npr. *samoupravljanje v šolstvu*), vendar ne vse po istem kopitu. Nekateri zveze namreč že postajajo stilna sredstva in so torej nepogrešljive v sodobnem pisanju (prim. prvi in četrti zglede!), predvsem, če sloni izraz na bipolarnosti: *področje anatomije* se jasno loči od *področja fiziologije*.

Skoraj brezpomembna je homonimna raba *področja* v prvotnem pomenu: letošnja moda razgalja pri ženskah zlasti *področje* (= *del telesa pod roko, pod pazduho*).

V pomenski okvir besede *področje* se dajo zajeti tudi vsi pomeni oz. primeri za rabo besede *območje*, le da je ta bolj redka, predvsem za drugi pomen. Razen tega ima območje še en pomenski odtonek, tistega, ki mu ga je določil Cigale. Na ta odtonek, *meja do katere sega oblast, moč koga ali česa*, kažejo zgledi: odlok o območju sodišča; biti izven območja topovskega ognja; priti v območje zahodnega pasata.

So stavki, v katerih ni mogoče ugotoviti, kaj je poudarjeno, oblast ali vpliv, zato kvečjemu daljši kontekst lahko pove, ali bi bila v njem primernejša beseda *območje* ali *področje*. Raba zelo omahuje: ta volilna enota obsega *območje/področje* petih občin; vplivno, interesno, gravitacijsko *območje/področje*; polarno, potresno *območje/področje*; napajalno *območje/področje* transformatorja. V tej dvojnosti je vzrok, da je moral SP 1962 *stero* razložiti z obema sinonimoma.

Ker se torej *območje* pomensko najbolj pokriva s prvim pomenom *področja*, predstavljajo naslednji primeri zaradi svoje enkratnosti ohlapno izražanje: na tem območju ob Titovi cesti ne bo novih gradenj; luška kapitanija obsega območje obale in obalnega pasu; območje okoli oči je zelo občutljivo; zemlja je razdeljena na 24 časovnih območij; organizem si dovoljuje temperaturno nihanje v območju desetinke stopinje.

In navset? Obe besedi sta dobri. V sodobnem knjižnem jeziku se lahko rabita v obeh pomenih, le da je za drugi pomen priporočljivejše *področje*. Kadar želimo poudariti abstraktno razsežnost oblasti ali moči, se odločimo za *območje*. Če ne moremo ugotoviti pomenske razlike, potem lahko zapišemo tisto besedo ki nam je bolj pri srcu (bo zmeraj ista?). Marsikdaj bi bilo treba pleonastično konstrukcijo poenostaviti, pomensko nejasni besedi pa zamenjati s primernejšimi, pomensko bolj določenimi sinonimi.

Janez Svoljšak

O »PODNAPISIH« IN ŠE O ČEM

Na mojo željo je Olga Ratej, novinarka pri RTV v Ljubljani, dosegla, da so na televizijskem zaslonu napis »Menjavamo filmski kolut in podnapise« zamenjali z »Menjavamo filmski trak«. Pred kratkim so šli še dalj in zdaj »menjajo filmski trak«, torej so nedovršnik zamenjali z dovršnikom. Le kje se še lahko srečamo s takšnim odličnim posluhom za jezik? S pripravljenostjo, da uvoženo zamenjamo z domačim?

In med tem, ko je RTV izločil iz svojega besedišča tako preganjane in tolikokrat obsojene »podnapise«, sem jih spet našel v Carovem članku v lanskem Jeziku in slovtvu.

Menda nam je vsem jasno, kaj bi utegnil biti »podnapis« (upam, da gre pri »podnapisih« za napise, nad katerimi so še drugi, pomembnejši) in da se pri tujejezičnih filmih srečujemo le s prevodi, ne pa s »podnapisi«. »Podnapis« naj bi ostal za napis pod filmsko sliko. Vendar v originalnem filmu pod sliko ni nobenega napisa! Opraviti imamo torej samo s prevodom pogovora med igralci, to pa je v vsakem primeru samo »prevod«, ne pa »podnapis«.

Tomo Korošec

O KOLUTU, MENJAVANJU, PODNAPISIH, PODNASLAVLJANJU ...

Svoljšakove misli si oglejmo kar po vrsti.

Ne vem, čemu je treba preganjati besedo *kolut* v zvezi *filmski kolut*, saj za to stvar nimamo primernejše besede. *Kolo* ima preveč pomenov, zato je tukaj premalo povedna beseda; prav tako je s *kolobarjem*. Kaj še ostane? Tehniški slovar razlaga besedo *kolut* s *kolo*, ki je zelo tanko v primeri s *premerom*. To pojmovanje ustreza predstavi, ki jo imamo o tankem kolesu pri projektorju, pridevnik *filmski* v zvezi *filmski kolut* pa tudi nakazuje, da je na kolotu (navit) filmski trak in to zvezo ločuje npr. od terminološke zveze *torni kolut*. Beseda *kolut* je torej povsem v redu in je ni treba z ničimer spodrivati, saj odklonilnega stališča do *koluta* ni mogoče z ničimer utemeljiti. V omenjenem napisu je *trak* boljši kvečjemu zaradi večje vsebinske ustreznosti.

Tov. Svoljšak menda tudi protestira, ker so pri RTV nedovršni glagol v napisu *menjavamo filmski trak* nadomestili z dovršnikom *menjamo (filmski trak)*. Strinjam se z njim. Če ima napis namen povedati gledalcem, da ta čas, ko je projiciran na ekranu, v studiju snemajo en kolut in dajejo v projektor drugega, potem gre seveda za trajajočo

dejanje. Tu je vsekakor primernejša raba nedovršnika *menjavamo* kot pa glagola *menjamo*, ki ga danes večinoma občutimo kot dovršnik, čeprav je po svoji naravi nedovršnik in kot tak tudi lahko nastopa, ima pa tudi deležniško obliko *menjaje*, ki je dovršniki praviloma nimajo.

Glede podnapisa, ki ga obsoja tov. Svolfšak, je stanje dokaj neizčiščeno. Nisem sicer prepričan, da ima dopisnik prav, ko mu predpona *pod-* v tej besedi pomeni isto kot v besedi *podnaslov*, namreč napis, »nad katerim so še kakšni drugi, pomembnejši.« Pri podnapisu gre lahko preprosto za *napis, besedilo, ki je spodaj, na spodnjem koncu, pod čem*, potemtakem tudi pod sliko, in ni nujno, da mora biti nad njim prav napis.

Podnapis je v tem konkretnem primeru, ko gre za *napis, besedilo* na televizijskem ali filmskem ekranu, slab bolj zato, ker je sam. Za pomen, ki ga označuje, bi rabil ob sebi vsaj glagol in iz njega izpeljan deležnik na *-n* (*podnapisati, podnapisan*). Tega pa ni, ker bi bila tvorba *pod+na+pisati = podnapisati* v sistemu preveč osamljena. Namesto tega pa je za ta pomen v pisavo (in najbrž tudi v govor) že precej prodrli glagol *podnasloviti, podnaslovljen* (film slovensko podnasloviti, film je podnaslovljen v slovenščini), vzporedno s tem pa je bil za ta pomen zapisan tudi *podnaslov* (slovenski podnaslovi pri tujih filmih, Delo, 1962, št. 32, str. 6), kar tudi kaže, da slabi občutek za vsebino besede *podnaslov* v prvotnem pomenu ali pa raba sama pomen razširja.

Za isto pomensko kategorijo imamo torej nestanovitno in občutljivo razmerje *podnasloviti : podnapis*, kar seveda ni najboljše. SP 1962 predlaga namesto *podnasloviti film* kot boljše *obesediti, prevesti*. *Obesediti* ni najbolj primerna beseda, ker ne ustreza predstavi za ta pomen, nima pa tudi možnosti izpeljavanja. Tudi *prevesti* je dokaj ohlapna beseda za ta pomen, vendar pove največ in vključuje bistveno, namreč *prevajanje*. Ohlapna zato, ker tu ne gre za prevod v običajnem pomenu, ne gre tudi za t. i. sinhronizacijo, saj se pri tem *jezik, govorica* v filmu ne spremeni, ostane npr. francoska, angleška, na spodnjem delu ekrana je projicirano le prevedeno in prirejeno besedilo, ki ga igralci govorijo. Gre za spremembo slušnega vtisa v vizualnega, hkrati pa še za prevajalsko priredbo. Tako bi sicer lahko rekli *film je preveden*, teže pa besedilu pod sliko *prevod*, saj bi pri tem pomen besede *prevod* po nepotrebnem širili z nejasnim odtokom.

Potrebovali bi torej besedo, ki bi povedala, da gre za prevajalsko priredbo tujejezičnega besedila, projicirano na spodnjem koncu ekrana. Nobena od do sedaj rabljenih besed tega ne pove, novo, ki bi ustrezala tem zahtevam, pa bo tudi težko najti.

V tem hipu je tvegano z gotovostjo reči, do kakšne mere je raba *podnasloviti: podnapis* že ustaljena in splošna. Ustno anketiranje posameznikov je pokazalo, da je raba *podnasloviti film* in *film je podnaslovljen* precej razširjena, omeniti pa je tudi treba, da je v gradivu Inštituta za slovenski jezik SAZU raba *podnasloviti film* dokaj številčno izpričana z izpisi novejšega datuma, da je za ta pomen rabljena beseda *podnaslov* (pač vzporedno s *podnasloviti*, ki tako rabo sam terja!) in da je izpričan tudi *podnapis*.

Tako se bo najbrž treba sprijazniti s tem, kar imamo, zakaj mnenja sem, da je priložnost, da bi se kaj spremenilo, skorajda zamujena. Mogoče bi bilo tudi predvidevati — in praksa tako predvidevanje dokaj podpira — da se bo zaradi precejšnje razširjenosti rabe *podnasloviti, podnaslovljen* le-ta posplošila še na *podnaslov*, s čimer bo pomen te besede dobil sicer še nov, od prvotnega dokaj oddaljen pomen, celotna pomenska kategorija pa bo s tem le zaključena. Podpiram torej rabo *podnasloviti, podnaslovljen, podnaslov*, beseda *podnapis* pa bo morda res lahko kdaj pomenila samo to, kar je napisano pod čem drugim; v zadnjem času sem npr. opazil rabo v pomenu napis slovenskega krajevna imena pod tujejezičnim.

P. S. Avtor sestavka »*Ali je slovenščina ogrožena?*« (TT, 18. I. 1967, str. 2) piše po predlogu Bunca v Malem slovenskem pravopisu: »... filmi imajo spet vse pogosteje srbohrvatske napise«, rabi pa tudi: »Prevodi filmov so včasih obupno slabi...«, pač zato, da bi bil članek, ki razpravlja o tako občutljivi temi, tudi jezikovno neoporečen, vendar se mi zdi, da na škodo jasnosti.

POPRAVEK IN POJASNILO

V prvi številki letošnjega Jezika in slovstva mora biti na 4. str. v 5. in 6. vrsti od zgoraj Romanizacija in jezik rimskih provinc Norika in obeh Panonij. — Pripomba uredništva na str. 26 čisto spodaj se nanaša na *odgovor na odgovor*, ki ga ima uredništvo za neprimerno intoniranega, in ni v nobeni zvezi z *odgovorom na kritiko*, ki je bil objavljen v lanskem, *kritika* sama pa v predlanskem letniku.

V OCENO SMO PREJELI

15 let Mestnega gledališča ljubljanskega. Uredila Marko Zorko in Mirko Zupančič. Ljubljana 1966

KRONIKA

JEZIKOVNA IN ESTETSKA VZGOJA SE ZAČNE PRI CICIBANU

Ob koncu minulega leta sem zagledal v slovenskih knjigarnah slikanice *Janko in Metka*, *Obuti maček*, *Volk in sedmero kozličkov*, *Rdeča kapica* in *Živali na dvorišču*. Izdala jih je leta 1966 založba »Mladost« v Zagrebu.

Ne mislim pisati o ilustracijah, čeprav so po mojem nestrokovnem mnenju slabe. Mnogo slabši so verzi pod njimi: vzor za najhujše jezikovno šušmarstvo.

Slikanice prinašajo v slovenski jezik nove stilistične zakone. Pri tem ne mislim samo na besedni red. Bolj zanimivo je, da smemo izpuščati vez sestavljenega povedka v primerih kot: *Volk je kozličke »po vrsti zmetal v gobec« in jo »ucvril v goščo... V tem pride mati, se zave. Skoraj ji počilo srce.«* — Janezek je bil zaprt v kokošnjaku in čarovnica, »če zredil se je, ga je tipat prišla. *Pomolil* ji Janezek košček lesa.«

V knjižni jezik bo treba kar najhitreje sprejeti ob predlogih z in iz tudi predloga *ž in iz*. Zelo blagovčno se sliši: »Uboga oče in mati, oba, le v mislih sta z njima po svetu šla.« Ali pa: »Je staro od zadaj potisnila v peč. Iz nje ni prišla nikoli več.«

Zaradi analogije s srbohvrvaščino je pravilno, da je *glad* ženskega spola: »Janezek sta in Marica, žalostni bratec, sestra, uboga sama od doma šla sreče v beli svet iskat, ker doma je bila glad.« Ob tem pa ostane še vprašanje: ali je tista *glad* res lakota. Zdi se kar neverjetno, kajti Janezek na ilustraciji brez nam znanega vzroka drobi kruh po poti, namesto da bi si potešil tisto *glad*. Za svojo nepremišljenost je kasneje kaznovan s skromno večerjo: »Našla sta jurčka, si spekla ga, potem sta sladko večerjala.«

Najbolj duhovita in novotarska je nedvomno zgodbica o obutem mačku. Mačkova duhovitost se kaže v izrednem prilagajanju položaju: »Lovit jerebice v razor (v kakšnem razoru živijo jerebice?) odbežlja, ko jih je nalovil, na dvor pricaplja.« Zaradi našega občutka za nadrednost in podrednost v zloženem stavku se zdi, da je glagol *pobarati* bržkone pomensko prevrednoten: »Ga maček pobara, če res je tak tič, naj miško ustvari, iz zraka, iz nič.« O pomenskem prevrednotenju besed naj priča še nekaj drugih slučajno izbranih primerov: »Kozličkom koza govori: ‚Koj vrnem se, čez ure tri!‘ Prislov »takoj« (koj) nam je doslej označeval nedoločno dolgo, vendar sorazmerno kratko časovno obdobje, odslej pa ga smemo raztegniti tudi na tri ure. — Lovimo divjad, ribe, ptice, lovimo se pri igri, lovimo (na primer) rezance v juhi, ima pa ta glagol tudi še nov pomen, ki ga je morda nekoliko težko dojeti: »Pograbi škarje, v gozd prispé, zaloti volka, ga odpré. Kozličke zdrave polovi.« (Tudi kračine bomo torej odslej označevali z ostrivcem, ne s krativcem, kot nas učita *prispé* in *odpré*.)

Razen tega bomo Slovenci sprostili besedni naglas in kanonizirali kratki nedoločnik, da ne bo več tolikih težav pri kovanju verzov, ozirali in obračali se bomo, da ne bo težav z rimami.

Opravičujem se anonimnemu »verzokovalcu«, ker nisem mogel omeniti vseh sladkosti njegovega jezika. Žal mi je, da se mu za novotarstvo ne morem zahvaliti, ker je pač anonimen. Zahvala naj torej velja Izdavačko knjižarskemu podjetju »Mladost«, ki je te bisere izdalo, ter slovenskim založbam, predvsem še Mladinski knjigi, ker so v svojih knjigarnah ob pomanjkanju lastnih kvalitetnih izdaj za otroke odstopile prostor na policah tudi obravnavanim knjižicam. Vsi so opravili veliko kulturno poslanstvo.

Borut Stražar

JEZIKOVNE DILEME

Če »... precizacija funkcij pomeni parcializacijo difuzne diskrecijske oblasti ter tesno navezavo oblastniških kompetenc na določeno funkcijo«, mar obenem ne pomeni javne abdikacije, depersonalizacije in akustične izolacije slovenskega jezika oziroma destrukuiranja njegovih konkretnih in homogenih struktur s stimulacijo, intenzivacijo, stabilizacijo, legalizacijo in funkcionalizacijo difuznih in nediskrecijskih tujk?

S tem verbalnim ritualom, ki že a priori blokira oziroma na moč reducira dotok slovenskih besed v slovenski stavek ter jih ležerno nadomestuje s tujkami, ki že tako in tako predominirajo in se prosto gibljejo, pardon, stihijsko cirkulirajo po domačih tekstih, skratka, s parcializacijo slovenščine bomo prej ko slej dosegli le njeno atrofizacijo. S koncentracijo in univerzalizacijo tujk pa njihovo dokončno in nepreklicno institucionalizacijo.

Jasno?

Kolikor bi pogrešali še kako tujko, jo brezplačno dobite v 45.—48. številki revije »Problemi« na straneh 974—999. Dober tek!

Jolka Milič